

გიორგი
საქაპურიძე

ბიბლიოლოგია

«მეცნიერება» 1980

Геორგი
ჩაჩაपुरიძე

(1892-1957)

Биобиблиография

Издательство «Мечниерева»
Тбилиси
1980

გითრევი

საქართველო

(1892~1957)

ბიობიბლიოგრაფია

გამომცემლობა «მეცნიერება»

თბილისი

1980

საბჭოთა ისტორიკოსის აკად. გიორგი ვასილის ძე ხაკაპურიძის ზოობიბლიოგრაფიაში თავმოყრილია 1918—1975 წლების ლიტერატურა: მისი სამეცნიერო შრომები და სტატიები, რეცენზიები და გამოხმაურებები ამ შრომებზე, გ. ხაკაპურიძის რედაქციით გამოცემული შრომები, ლიტერატურა მის შესახებ.

ზოობიბლიოგრაფიაში მასალა განლაგებულია ქრონოლოგიურ-ანბანური რიგით. ნაშრომს წინ უძღვის გ. ხაკაპურიძის სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი თარიღები. ერთვის ძირითად შრომათა ანბანური და სახელთა საძიებლები.

В библиографии советского историка акад. Георгия Васильевича Хачапуридзе собрана литература 1918—1975 годов: его научные труды и статьи, рецензии и отзывы на них, труды, вышедшие под редакцией Г. Хачапуридзе, а также литература о нем.

В библиографии материал расположен в хронологическо-алфавитном порядке. Книге предпослан краткий очерк научной и общественной деятельности ученого, за тем следует перечень основных дат жизни и деятельности Г. В. Хачапуридзе. Прилагаются алфавитный указатель основных трудов и указатель имен.

ზოობიბლიოგრაფიული სერიის მთავარი სარედაქციო კოლეგია: შ. ძიძიგური (მთ. რედ.), ლ. გაბუნია, თ. დავითაია, მ. დარასელია, ვ. კუპრაძე, ვ. მახალდიანი, ვ. ოკუჯავა, ა. ფრანგიშვილი, გ. ციციშვილი, ს. ხაღური (მდივანი).

შემდგენლები: ი. დუღუჩავა, ი. ცხვარიაშვილი.

რედაქტორები: ნ. გურგენიძე, ე. ხოშტარია.

ბიბლიოგრაფიული რედაქცია თ. ხაკაშიძისა.

Главная редакционная коллегия библиографической серии: Ш. В. Дзидзигури (гл. ред.), Л. К. Габуния, Ф. Ф. Давитая, М. К. Дараселия, В. Д. Купрадзе, В. В. Махалдiani, В. М. Окуджава, А. С. Прангишвили, Г. В. Цицишвили, С. А. Хадური (секретарь).

Составители: И. М. Дудучава, И. И. Цхвариашвили.

Редакторы: Н. А. Гургенидзе, Э. В. Хоштария

Библиографическая редакция Т. Е. Накашидзе,

გიორგი ვასილის ძე ხაჭაპურიძე

(სამეცნიერო და საზოგადო მოღვაწეობის მოკლე ნარკვევი)

გიორგი ვასილის ძე ხაჭაპურიძე ეკუთვნის საბჭოთა ისტორიკოსთა იმ თაობას, რომელიც სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების პირველსავე წლებში. იგი ერთ-ერთი ცნობილი მკვლევარია, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის მეცნიერულ შესწავლას, თავისი შრომებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში.

გიორგი ხაჭაპურიძე დაიბადა 1892 წ. 6 ივნისს მახარაძის რაიონის (ყოფ. ოზურგეთის მაზრის) სოფ. ჭანიეთში, გლეხის ოჯახში. მისი მამა — ვასილ პირაქოვი — მეფის რუსეთის არმიის ყოფილი ჯარისკაცი — წარმოშობით ბელორუსი იყო. იგი გურიაში დამკვიდრდა და ცოლად შეირთო გურული გლეხის ქალი — მარიამ ივანეს ასული ანთიძე.

პირველდაწყებითი განათლება გიორგიმ სოფლის ერთკლასიან სკოლაში მიიღო. 1913 წ. მან ოქროს მედალზე დაამთავრა ერევნის გიმნაზია და ამავე წელს შევიდა მოსკოვის უნივერსიტეტში, ისტორიულ-ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე. გ. ხაჭაპურიძეს ადრე გარდაეცვალა მამა და მას ახალგაზრდობაშივე მოუხდა შრომით საქმიანობაში ჩაბმა. ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლისას იგი კერძო გაკვეთილებით ინახავდა ოჯახს (დედას, სამ მმას და დას), ხოლო სტუდენტობის დროს, რეპეტიტორობის გარდა, მსახურობდა სრულიად რუსეთის საერობო კავშირების უწყებაში, იმპერიალისტურ ომში დაზარალებული მოსახლეობისათვის დახმარების აღმომჩენ განყოფილებაში. კერძოდ, იგი იყო სარაიონო ინსტრუქტორი ვოლინის გუბერნიაში, სადაც აარსებდა საბავშვო სახლებს, სკოლებსა და სხვ.

ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებისთანავე გ. ხაჭაპურიძე ჩადგა საბჭოთა ქვეყნის კულტურული მშენებლობის მუშაება რიგებში და ამ კეთილშობილურ საქმეს მონაწილეობა თავისი ცხოვრება და ენერჯია. 1917—1920 წწ. გ. ხაჭაპურიძე მუშაობდა რსფსრ განათლების სახალხო კომისარიატში. 1918 წ. მან პირველი ხარისხის დიპლომით დაამთავრა უნივერსიტეტი და მიწვეული იქნა ლექციების წასაკითხად შანიავსკის სახელობის სახალხო უნივერსიტეტში. 1920 წ. შევიდა რსდმპ პარტიაში და ამავე წელს ნ. კრუპსკაიას რეკომენდაციით დაინიშნა პიატიგორსკის სამაზრო პოლიტგანათლების სამმართველოს უფროსად. ამავე დროს მუშაობდა ქ. პიატიგორსკის სახალხო უნივერსიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანად.

1921 წ. მე-11 წითელი არმიის კვალდაკვალ, სხვა ქართველ ბოლშევიკებთან ერთად, გ. ხაჭაპურიძე დაბრუნდა საქართველოში და დაინიშნა ახლად შექმნილი რესპუბლიკის მთავრობაში საქართველოს მთავარი პოლიტსამმართველოს უფროსად. ამ თანამდებობაზე იგი მუშაობდა 1924 წლამდე.

გ. ხაჭაპურიძის პირადი არქივის მასალები (წერილები, ფოტოსურათები) მოწმობენ, რომ იგი პირადად იცნობდა და საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა ნ. კრუპსკაიასთან, ა. ლუნაჩარსკისთან, ს. ორჯონიკიძესთან, მ. ორახელაშვილთან და სხვა გამოჩენილ ბოლშევიკებსა და სახელმწიფო მოღვაწეებთან.

აღნიშნულ არქივში დაცულია, მაგალითად, ა. ლუნაჩარსკის წერილი თბილისის რევოლუციური მხატვრული თეატრის კოლექტივისადმი, სადაც აღნიშნულია გ. ხაჭაპურიძის, როგორც ამ თეატრის დაარსების ინიციატორის და ორგანიზატორის, დამსახურება.

განსაკუთრებით საინტერესოა ნ. კრუპსკაიას წერილი პირადად გ. ხაჭაპურიძისადმი, რომელშიც იგი საკმაოდ დაწვრილებით ჩერდება ადგილებზე პოლიტსაგანმანათლებლო მუშაობის საჭირობოროტო საკითხებზე და სახავს სააგიტაციო და პროპაგანდისტული საქმიანობის გაშლის კონკრეტულ ამოცანებს¹.

1924 წლიდან გ. ხაჭაპურიძე აქტიურად ებმება პედაგოგიურ და სამეცნიერო მუშაობაში. 1924—1929 წლებში იგი ხელმძღვანელობდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებულ ცენტრალურ პარტიულ სკოლას, 1929—1933

¹ დასახელებული წერილები გამოქვეყნებული აქვს ზ. შველიძეს. იხ.: Литературная Грузия, 1961, № 2, გვ. 75-76.

წლებში იყო ამიერკავკასიის კომუნისტური უნივერსიტეტის პრო-
რექტორი სასწავლო ნაწილში, 1934-1935 წწ. — საბჭოთა კავშირის
კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარ-
ქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის დირექ-
ტორის მოადგილე.

1929 წლიდან გ. ხაჭაპურიძე მუშაობდა თბილისის სახელმწი-
ფო უნივერსიტეტში, სადაც გარდაცვალებამდე იყო სსრ კავშირის
ისტორიის კათედრის გამგე. 1937—1942 წლებში ერთდროულად
იგი იყო უნივერსიტეტის პრორექტორი ჯერ სასწავლო, ხოლო შემ-
დეგ სამეცნიერო დარგში.

1932 წ. გ. ხაჭაპურიძეს მიენიჭა პროფესორის წოდება, ხოლო
1935 წ. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი
(დისერტაციის დაუცველად, სამეცნიერო შრომების საფუძველზე).
1939 წ. გ. ხაჭაპურიძე არჩეულ იქნა სსრ კავშირის მეცნიერებათა
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად, ხოლო 1941 წელს ახლად და-
არსებულ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წამდვილ
წევრად.

გ. ხაჭაპურიძის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის დროისათ-
ვის საქართველოს ახალი ისტორია ჯერ კიდევ გაუტეხავ ყამირს
წარმოადგენდა. მართალია, საქართველოს XIX ს. ისტორიის საკი-
თხებმა და XX ს. დასაწყისის ისტორიულმა მოვლენებმა ქართველ
რევოლუციონერ მარქსისტთა—ი. სტალინის, ა. წულუკიძის და გან-
საკუთრებით ფ. მახარაძის შრომებში ჰპოვეს გაშუქება, მაგრამ ამ
პრობლემების გეგმაზომიერი შესწავლა საბჭოთა ისტორიოგრაფიას
ხვდა წილად. უკვე 20-იან წლებშივე თბილისის სახ. უნივერსიტეტ-
ში დაიწყო საქართველოს XIX ს. ისტორიის სწავლება და გაიშალა
სათანადო კვლევითი მუშაობაც. ამ დროს საქართველოს ეკონომიუ-
რი განვითარების და რევოლუციური მოძრაობის პრობლემებზე
მუშაობას განაგრძობს ფ. მახარაძე, ხოლო საზოგადოებრივი მოძ-
რაობის ისტორიის კვლევას ხელი მიჰყო ს. ხუნდაძემ. მათთან ერ-
თად გ. ხაჭაპურიძეს წილად ხვდა XIX საუკ. საქართველოს სოცია-
ლურ-ეკონომიკური განვითარების საკითხების შესწავლა, საქარ-
თველოს ახალი ისტორიის რიგი პრობლემების მარქსისტული
თვალთახედვით გაშუქება.

თუკი ფ. მახარაძე უპირატესად ქვეყნის სამრეწველო განვი-
თარებასა და მუშათა რევოლუციურ მოძრაობას სწავლობდა, გ. ხა-
ჭაპურიძის ძირითად საკვლევ პრობლემას თავდაპირველად საქარ-
თველოს გლეხთა მოძრაობა წარმოადგენდა. 1931 წ. გ. ხაჭაპურიძე

ქართულ და რუსულ ენებზე აქვეყნებს შრომას: „გურიის აჯანყება 1841 წ.“, ხოლო 1932 წელს რუსულ ენაზე იბეჭდება ფ. მახარაძის და გ. ხაჭაპურიძის წიგნი: „საქართველოში მუშათა და გლეხთა მოძრაობის ისტორიის ნარკვევები“, სადაც გ. ხაჭაპურიძის ნაკვეთში, პირველად მარქსისტული თვალთახედვით განზოგადებული სახით არის მოცემული გლეხთა ანტიცარიტული ან ანტიბატონყმური გამოსვლები XIX ს. საქართველოში. თავისი ნარკვევი „გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში XIX საუკუნეში“ ქართულ ენაზე გ. ხაჭაპურიძემ გამოსცა 1932 წელსავე; 1933 წ. ქვეყნდება მისი წერილიც: „თვითმპყრობელობის ნაციონალურ-კოლონიური პოლიტიკა და გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში“.

თვითმპყრობელობისა და ბატონყმური უღლის წინააღმდეგ ქართველი გლეხების ბრძოლის თემას გ. ხაჭაპურიძე შემდეგშიც არაერთგზის უბრუნდება სპეციალურად ამ საკითხებისადმი მიძღვნილ შრომებსა თუ XIX ს. საქართველოს ისტორიის ზოგადი ხასიათის ნარკვევებში. 1938 წ. იბეჭდება გ. ხაჭაპურიძის შრომა: „გლეხთა გამოსვლა სამეგრელოში 1857 წ.“

გ. ხაჭაპურიძე იკვლევს არა მარტო XIX ს. საქართველოს გლეხთა მოძრაობას, არამედ ცდილობს, გააშუქოს ამ პერიოდის ქვეყნის ისტორია მთლიანობაშიც. კერძოდ, საქართველოს XIX ს. მეორე ნახევრის ისტორიისადმი მიძღვნილი წერილი მან უკვე 1940 წ. გამოაქვეყნა (რუსულ ენაზე), ხოლო XIX ს. პირველი ნახევრის ისტორიას მან ცალკე მონოგრაფიაც მიუძღვნა, რომელიც რუსულად გამოსცა 1950 წ. ქართულად ეს წიგნი გამოქვეყნდა 1958 წელს.

აქ ზოგად ხაზებში განხილულია საქართველოს რუსეთთან შეერთება და მისი ისტორიული მნიშვნელობა, საქართველო რუსეთსპარსეთისა და რუსეთ-თურქეთის ომებში, გლეხთა აჯანყებანი, ცარიზმის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში, თავადაზნაურული მოძრაობა, ფეოდალურ-ბატონყმური სისტემის კრიზისის გამწვავება და ბატონყმობის გაუქმების წინაპირობები, კულტურის ისტორიის საკითხები.

აღნიშნული შრომა თუმცა არ არის თავისუფალი მთელი რიგი უზუსტობებისა და ხარვეზებისაგან და აქ ვხვდებით არა ერთ სადავო (მაგ., 1832 წ. შეთქმულების ცალმხრივი შეფასება) დებულებას, მაგრამ, როგორც ამ პერიოდის ზოგადი ხასიათის ერთერთმა პირველმა საისტორიო ნარკვევმა, მან გარკვეული როლი შეასრულა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის გ. ხაჭაპურიძეს, როგორც საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის სპეციალისტს, საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის მომწიფებისა და გამარჯვების პრობლემის კვლევაში.

30-იანი წლების დასაწყისს განეკუთვნება გ. ხაჭაპურიძის ნარკვევები ოქტომბრის რევოლუციის პერიოდში საქართველოსა და ამიერკავკასიაში განვითარებული მოვლენების შესახებ: „ამიერკავკასია 1917 წლის წინა პერიოდში“ (1933 წ.), „მუშათა მოძრაობა საქართველოში ამიერკავკასიის კომისარიატისა და სემის პერიოდში“ (1934 წ.), „მუშათა მოძრაობა ამიერკავკასიაში 1917 წ.“ (1934 წ.), „საქართველოს პროლეტარიატი ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში 1919 წ.“ (1935 წ.)

ცალკეულ წერილებს მოსდევს მისი მონოგრაფიის პუბლიკაცია სათაურით: „ბრძოლა პროლეტარული რევოლუციისათვის საქართველოში 1917—1921 წწ.“ (1936 წ. რუსულ ენაზე, 1938 წ. ქართულ ენაზე). ეს შრომა არის უხვი დოკუმენტური მასალის საფუძველზე დაწერილი გამოკვლევა, სადაც პირველად, და ძირითადად, მეცნიერული ობიექტურობით გაშუქებულია საქართველოს მშრომელთა გმირული და მძიმე ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის 1917—1921 წლებში. გ. ხაჭაპურიძე შემდეგაც, ოცი წლის მანძილზე მუშაობდა ამ თემაზე. მისმა გამოკვლევებმა 1917-1921 წლებში საქართველოს მშრომელთა რევოლუციური ბრძოლის, საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციების დამრავლებელი მოღვაწეობის შესახებ საერთო აღიარება მოიპოვა.

ერთდროულად გ. ხაჭაპურიძე იკვლევდა საქართველოში 1905-1907 წლების რევოლუციის ისტორიასაც. პირველი ნაშრომი ამ საკითხზე მან ჯერ კიდევ 1941 წ. გამოაქვეყნა, ხოლო 1955 წ. იგი ბეჭდავს რამდენიმე წერილსა და მონოგრაფიას „1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში“.

შრომაში გაშუქებულია საქართველოში 1905—1907 წლების ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის წინამძღვრები, რაც შესაძლებელს ხდის, ღრმად ჩავწვდეთ რევოლუციის ხასიათს, რევოლუციური ბრძოლის პროლეტარულ ფორმას, ფართო მასშტაბებს და მძლავრ გაქანებას. ავტორი ფაქტობრივი მონაცემების საფუძველზე გვიჩვენებს, რომ XIX ს. დამლევს და XX ს. დასაწყისში საქართველოში, ისევე როგორც მთელ რუსეთში, „საწარმოო ძალთა შემდგომი ზრდა შეუძლებელი იყო ისე, თუ არ მოიხსობო-

და ეკონომიკაში არსებული ძირითადი წინააღმდეგობა“, ე. ი. თუ რევოლუცია არ გადაჭრიდა წინააღმდეგობას საწარმოო ძალების განვითარებასა და გაბატონებულ წარმოებით ურთიერთობებს შორის.

შრომაში მოტანილია სათანადო საილუსტრაციო მასალა საქართველოს კაპიტალისტური გზით განვითარების შესახებ რეფორმის-შემდგომ პერიოდში, კერძოდ, სტატისტიკური მონაცემები დამუშავებული მრეწველობის, ტრანსპორტის, სამომხველო გზების, საზღვაო ნაოსნობის, მადნეულის მოპოვებისა და დამუშავების ზრდის შესახებ, დახასიათებულია უმსხვილესი სამრეწველო ობიექტები, სადაც იწრთობოდა საქართველოს რევოლუციური მუშათა კლასი. აქვე ნაჩვენებია, რომ კაპიტალიზმი მტკიცედ იკიდებს ფეხს სოფლის მეურნეობაშიც, აღნიშნულია, რომ სოფლად კაპიტალიზმის განვითარებით გამოწვეული წინააღმდეგობანი რევოლუციურ ბრძოლაში აბამდა გლეხობასაც, რისი საფუძველიც ძირითადად იყო სოფლად ფეოდალურ-ბატონყმური ნაშთების არსებობა და მემამულური მიწათმფლობელობა, გლეხთა მცირემიწიანობა და მიძიმე საგადასახადო ტვირთი. სოფლად კაპიტალიზმის შეჭრამ გამოიწვია XX ს. დამდეგისათვის საქართველოს სოფელში წინააღმდეგობის გამწვავება, ერთი მხრივ, გლეხებსა და მემამულეებს შორის, მეორე მხრივ, გლეხების ძირითად მასასა და კულაკებს შორის.

ნაშრომში საფუძვლიანად არის გაშუქებული კაპიტალიზმის განვითარების შედეგად მუშათა კლასის ექსპლოატაციის ზრდა, მუშათა მოძრაობის ჩასახვა. აქვეა ნაჩვენები, რომ კაპიტალიზმის განვითარებისა და მუშათა მოძრაობის ზრდასთან ერთად მზადდება ნიადაგი საქართველოში მარქსიზმის გავრცელებისათვის, ლენინურ-ისკრული მიმართულების სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის აღმოცენებისათვის.

შრომაში გაშუქებულია ქართველი მარქსისტების (ი. სტალინი, ლ. კეცხოველი, ა. წულუკიძე და სხვები) დაუღალავი ბრძოლა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში ახალი ტიპის პარტიის — მარქსისტული პარტიის შექმნისათვის, გაზეთ „ისკრას“ და „ბრძოლას“ როლი ამ საქმეში. ნაჩვენებია ის დიდი მუშაობა და როლი, რომელიც შეასრულა რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტმა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში რევოლუციური მოძრაობის განვითარებისა და ლენინიზმის სულისკვეთებით მასების დარაზმვის საქმეში.

ავტორი მიმოიხილავს 1905 წლის რევოლუციის წინა პერიოდის გლეხთა მოძრაობას, ვრცლად ეხება გურიის ამბებს, სადაც

ყველაზე ძლიერი იყო ამ დროს გლეხთა მოძრაობა და ადგილი ჰქონდა გლეხთა შეიარაღებულ გამოსვლებს რსდმპ გურიის კომიტეტის ხელმძღვანელობით. ნაჩვენებია, რომ რევოლუციის წინა პერიოდში რსდმპ კავკასიის კავშირის ხელმძღვანელობით საქართველოს ბოლშევიკურმა ორგანიზაციებმა ფართო საგაფიცო მუშაობა გაშალეს მუშებსა და გლეხებს შორის. 9 იანვრის ამბებით დაიწყო რუსეთის პირველი რევოლუცია. „სისხლიანმა კვირამ“ ფართო გამოსხაურება ჰპოვა საქართველოშიც. ყველგან მოეწყო პოლიტიკური გაფიცვები, დემონსტრაციები, ქალაქად იქმნებოდა მუშათა მებრძოლი რაზმები, ხოლო სოფლად ე. წ. „წითელი რაზმები“. ბოლშევიკური პარტია ენერგიულად ამზადებდა რევოლუციურ მასებს შეიარაღებული აჯანყებისათვის.

გ. ხაჭაპურიძეს ნათლად აქვს ნაჩვენები, რომ საქართველოს მშრომელების ბრძოლა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მიმდინარეობდა რუსეთის პროლეტარიატის გმირული ბრძოლის ზეგავლენით. ავტორი დაწვრილებით აღწერს დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყების მსვლელობას საქართველოში. მოსკოვის პროლეტარიატის აჯანყებამ 1905 წლის დეკემბერში ბიძგი მისცა საქართველოს მშრომელთა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ გამოსვლას. თბილისში შეიქმნა საგაფიცო კომიტეტი. ასეთივე საგაფიცო კომიტეტები წარმოიქმნა ბათუმში, ფოთში, ჭიათურაში, ქუთაისში, სოხუმში, მიხაილოვოში (ხაშურში), ბორჯომსა და სამტრედიაში. რევოლუციური მოძრაობის განვითარების მსვლელობაში ეს კომიტეტები გარდაიქმნენ შეიარაღებული აჯანყების რევოლუციურ ორგანოებად.

გ. ხაჭაპურიძე აღნიშნავს რევოლუციის დამარცხების მიზეზებსაც. რუსეთის პირველ რევოლუციაში მუშათა კლასის დამარცხება გამოწვეული იყო იმით, რომ მუშები ჯერ კიდევ ვერ მოქმედებდნენ შეთანხმებულად. დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება რუსეთში ვერ გადაიქცა პროლეტარიატის ერთდროულ, ერთიან გამოსვლად. „აჯანყებამ თავის უმაღლეს განვითარებას საქართველოში მიაღწია მაშინ, როდესაც იგი უკვე დამარცხებული იყო მოსკოვში“. ნაშრომიდან ჩანს, თუ რამდენად მძიმე იყო საქართველოსათვის რეაქციის წლები. მაგრამ, რევოლუციის დამარცხების შემდეგაც ბოლშევიკებს არ შეუწყვეტიათ მუშაობა, რათა შეენარჩუნებინათ კადრები, მოეკრიბათ ძალები და ახალი ვითარების შესაბამისად გარდაექმნათ თავიანთი რიგები და კვლავ გადასულიყვნენ შეტევაზე.

გ. ხაჭაპურიძის მონოგრაფია საქართველოში 1905—1907 წლების რევოლუციისადმი მიძღვნილი საფუძვლიანი გამოკვლევაა, თუმცა ყველა მოვლენა მასში არ არის გაშუქებული ერთნაირი სიღრმითა და საბუთიანობით. წიგნში არ არის დასმული, მაგალითად, საკითხი რევოლუციის პერიოდში მუშათა დეპუტატების საბჭოების როლის შესახებ, არ ჩანს, არსებობდა ამ დროს საბჭოები საქართველოში თუ არა².

გ. ხაჭაპურიძემ საქართველოში 1905—1907 წლების რევოლუციისადმი და ქვეყანაში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისადმი მიძღვნილი შრომებით მოგვცა ამ პრობლემების მარქსისტული გაშუქების საუკეთესო ნიმუში და ამით საფუძველი შექმნა მათი შემდგომი კვლევისათვის.

საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შესახებ თავისი გამოკვლევა გ. ხაჭაპურიძემ საფუძვლიანად გადამუშავებული და შევსებული სახით გამოაქვეყნა რუსულ ენაზე 1956 წ., ხოლო ქართულად 1957 წ. სათაურით: „ქართველი ხალხის ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის“.

მონოგრაფიის წინასიტყვაობაში ავტორი მოკლედ ეხება საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციების აღმოცენებასა და განმტკიცებას და სამართლიანად აღნიშნავს, რომ მუშათა მოძრაობა საქართველოში ვითარდება რუსეთის მუშათა მოძრაობასთან კავშირში, როგორც მისი ნაწილი.

შრომაში თავდაპირველად განხილულია ქვეყნის სახალხო მეურნეობის მდგომარეობა პირველი იმპერიალისტური ომის პერიოდში. კონკრეტული ფაქტებით ნაჩვენებია სამეურნეო ნგრევა, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის მოშლა, მშრომელთა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესება, კლასობრივი წინააღმდეგობების ზრდა და კლასობრივი ბრძოლის გამძაფრება საქართველოში 1914-1917 წლებში.

ავტორი გვიჩვენებს ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიების (სოციალისტ-ფედერალისტები, ნაც. დემოკრატები, დაშნაკები, მენშევიკები, ესერები) ანტიხალხურ ბუნებას, რაც ომისადმი დამოკიდებულებაშიც გამოიქვანდა. ერთადერთი პარტია, რომელიც თანამიმდევრულად იცავდა მშრომელი გლეხობის და მუშათა

² იხ. ს. შარიაძე, ნ. შველიძე, ნარკვევები საქართველოში 1905—1907 წწ. რევოლუციის შესახებ, „მნათობი“, 1955, № 11

ინტერესებს, იყო ბოლშევიკური პარტია. ბოლშევიკები ვ. ი. ლენინის ხელმძღვანელობით რაზმავდნენ რუსეთის პროლეტარიატს ბრძოლისათვის იმპერიალისტური ომის სამოქალაქო ომად გადასაქცევად და ცარიზმის დასამხობად. მაგრამ, თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციას, რომელმაც დაამხო ცარიზმი, როგორც გ. ხაჭაპურიძე აღნიშნავს, რუსეთის იმპერიისა და, კერძოდ, საქართველოს მშრომელთა ცხოვრებაში არსებითი ცვლილებები არ მოუხდენია. ხელისუფლების ორგანოებში ქალაქად და სოფლად გაბატონებული მდგომარეობა შემთანხმებლურმა პარტიებმა მოიპოვეს. დროებითმა ბურჟუაზიულმა მთავრობამ ამიერკავკასიის მართვისათვის შექმნა განსაკუთრებული კომიტეტი („ოზაკომი“), რომელიც იცავდა შეძლებულ კლასთა ინტერესებს.

შრომის მომდევნო თავში, რომელიც მიზნად ისახავს, გააშუქოს დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მომზადების პერიოდში საქართველოში შექმნილი ვითარება, გ. ხაჭაპურიძე მოგვითხრობს იმ რევოლუციურ აღმავლობაზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ჩვენში თებერვლის რევოლუციის შემდეგ. ნაჩვენებია, რომ თბილისის, ჭიათურის, ტყიბულის, ბათუმის, ფოთის, ქუთაისის სამრეწველო საწარმოებში მუშათა საგაფიცვო მოძრაობამ თანდათან მასობრივი ხასიათი მიიღო.

წიგნში მოტანილი მასალა ცხადყოფს, რომ დროებითმა მთავრობამ ვერ გადაწყვიტა აგრარული საკითხი, რის გამოც მოტყუებულმა გლეხობამ ამ საქმის მოგვარება თავის ხელში აიღო. გლეხები უარს ამბობდნენ ღალისა და იჯარის გადახდაზე. ისინი თვითნებურად ამუშავებდნენ მემამულეთა, საუფლისწულო და სახაზინო მიწებს. მიწების დასაკუთრებამ მასობრივი ხასიათი მიიღო.

შრომაში მოთხრობილია, რომ თებერვლის რევოლუციის შემდეგ საქართველოს ბოლშევიკურმა ორგანიზაციებმა კვლავ შემოიკრიბეს დაქსაქსული ძალები. ფრონტზე შეტევის ჩაშლამ, ივნისის და ივლისის მძლავრმა მუშათა დემონსტრაციებმა პეტროგრადში, დროებითი მთავრობის რეპრესიებმა და უიარაღო მუშებისა და ჯარისკაცების დახვრეტამ, კორნილოვშინის წინააღმდეგ მასების ერთსულოვანმა ბრძოლამ უდიდესი გამარევოლუციონერებელი ზეგავლენა მოახდინა რუსეთის და საქართველოს მშრომელებზე. კრებებზე და მიტინგებზე, მუშებისა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების სხდომებზე, სამხარეო ყრილობებზე ბოლშევიკები ამხელდნენ ბურჟუაზიული პარტიების — მენშევიკების და ესერების

მოლაპატურ საქმიანობას და მოითხოვდნენ მთელი ძალაუფლების საბჭოებისათვის გადაცემას.

ავტორი ეხება ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების I ყრილობას 1917 წ. ოქტომბერში და ხაზს უსვამს მის მნიშვნელობას. ყრილობამ შექმნა სამხარეო პარტიული ორგანო, რომელმაც რსდმპ(ბ) VI ყრილობის მითითებათა საფუძველზე წარმოართა ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციების საქმიანობა.

ნაშრომში საგანგებოდ არის გაშუქებული ოქტომბრის რევოლუციის შემდგომ ამიერკავკასიაში შექმნილი ვითარება. ნაჩვენებია, რომ საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის მშრომელნი მხურვალე მხარდაჭერით შეხვდნენ 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებას. ბაქოში მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭომ 2 ნოემბრის კონფერენციაზე დაძლია ბურჟუაზიული პარტიების წინააღმდეგობა და ხელში აიღო ძალაუფლება. მაგრამ კონტრრევოლუცია ამიერკავკასიაში უკეთ ორგანიზებული აღმოჩნდა და უცხოეთის იმპერიალისტებთან კავშირში მან შეძლო რევოლუციის დროებით დათრგუნვა.

შრომის მომდევნო თავი — „საქართველო ამიერკავკასიაში ანტისაბჭოთა კოალიციის პერიოდში“ — მოგვითხრობს ოქტომბრის შემდგომ ვითარებაზე საქართველოსა და ამიერკავკასიაში, ამხელს აქ შექმნილი კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიული ხელისუფლების ორგანოს — ამიერკავკასიის კომისარიატის მემამულურ-ბურჟუაზიული პოლიტიკის, ინტერვენტების საქმიანობას ამიერკავკასიის ანტისაბჭოთა პლაცდარმად გადასაქცევად, ამჟღავნებს კომისარიატის ფარულ კავშირს ჩრდილოეთ კავკასიის თეთრგვარდიელთა ბანდებთან, „ეროვნული საბჭოების“ მიერ ამიერკავკასიაში ნაციონალიზმის გავრცელებას. აგვიწერს რა ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების მუშაობას კომისარიატისა და სემის პერიოდში, გ. ხაჭაპურიძის საყურადღებო მასალები მოჰყავს ამიერკავკასიაში რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობის საილუსტრაციოდ.

ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ კონტრრევოლუციონერებმა მშრომელი მასების ინტერესების საწინააღმდეგოდ ამიერკავკასია ძალით მოგლიჯეს საბჭოთა რუსეთს. თურქეთთან სეპარატიულმა მოლაპარაკებამ ამიერკავკასია თურქეთის ინტერვენციის საშიშროების წინაშე დააყენა. თურქებს აქ მოყვნენ გერმანელი ინტერვენტები. ბურჟუაზიული პარტიების პოლიტიკის კრახის წყალობით კონტრრევოლუციური სემი დაიშალა და სომხეთში, აზერბაიჯანსა და საქართველოში ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურმა პარტიებმა ჩაიგდეს

ხელში ძალაუფლება. საქართველოში მენშევიკები ბატონობდნენ, რომლებმაც გერმანელ იმპერიალისტებს გაუღეს კარი.

ცალკე თავში — „საქართველოს მშრომელები უცხოეთის ინტერვენციისა და მენშევიკური ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში 1918—1919 წლებში“ — ავტორი გვისურათებს საქართველოს მძიმე მდგომარეობას და მუშებისა და გლეხების შეუპოვარ ბრძოლას გერმანელი, ინგლისელი და ამერიკელი ინტერვენტების წინააღმდეგ.

მაგრამ, როგორც სათანადო მასალები მოწმობენ, რევოლუციის ჩახშობა მენშევიკებმა ვერც უცხოელთა ხიშტებით შეძლეს. 1918 წ. თებერვლიდან საქართველოში იფეთქა მძლავრმა აგრარულმა რევოლუციურმა მოძრაობამ. მთელ რიგ ადგილებში (აფხაზეთი, დუშეთი) საბჭოთა ხელისუფლებამ კიდევც გაიმარჯვა, თუმცა სტიქიურად დაწყებულმა რევოლუციამ სოფლად წარმატებას ვერ მიაღწია. ბოლშევიკური ორგანიზაციები ჯერ კიდევ იატაკქვეშ იმყოფებოდნენ და მთავრობას კი ოკუპანტები უწევდნენ დახმარებას.

წიგნში დაწვრილებითაა გაშუქებული საქართველოს მშრომელი მასების დაუცხრომელი ბრძოლა ინტერვენტებისა და მენშევიკების წინააღმდეგ. საყურადღებო მასალაა მოტანილი ბოლშევიკური ორგანიზაციების მიერ საყოველთაო შეიარაღებული აჯანყების მომზადების შესახებ. მაგრამ მენშევიკებმა, ინტერვენტთა დახმარებით შეძლეს აჯანყების შტაბის დაპატიმრება თბილისში და რევოლუციური გლეხების გამოსვლების ჩახშობა მთელ რიგ რაიონებში. ეს იყო კონტრრევოლუციის დროებითი წარმატება.

წითელი არმიის გამარჯვებამ თეთრგვარდიელებსა და ინტერვენტებზე, აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამ აღაფრთოვანა საქართველოს მშრომელები; მუშები და გლეხები ძალას იკრეფდნენ გადამწყვეტი იერიშისათვის. 1921 წ. თებერვალში ქვემო ქართლში დაწყებული აჯანყება საყოველთაო გამოსვლის ნიშანი გახდა. აჯანყებულმა მუშებმა და გლეხებმა რევკომის მეშვეობით დახმარება სთხოვეს საბჭოთა რუსეთს. 1921 წ. 25 თებერვალს მე-11 წითელი არმიის დახმარებით საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა.

შრომის შემდეგ თავებში ავტორი კონკრეტული ციფრებით და ფაქტებით ცხადყოფს სამეურნეო კრიზისის უკიდურეს გამწვავებას, სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის დაცემას მენშევიკების ბატონობის პერიოდში. დასაბუთებულია სოციალისტური რევოლუციის

გამარჯვების კანონზომიერება და აუცილებლობა და ამავე დროს დამაჯერებლად არის ნაჩვენები ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით მშრომელთა რევოლუციური ბრძოლის აღმავლობა.

ცალკე თავად არის გამოყოფილი ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის აფხაზეთში, სამხრეთ ოსეთსა და აჭარაში.

დასკვნაში ავტორი მოკლედ აგვიწერს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით საქართველოს მშრომელების მიერ მოპოვებულ პოლიტიკურ და სამეურნეო წარმატებებს საბჭოთა ხელისუფლების წლებში.

ნაშრომში ყველა საკითხი ერთნაირი სიღრმითა და სისრულით არ არის გაშუქებული. მაგალითად, მკრთალად არის მოცემული საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ბრძოლის თავისებურებანი, არ არის ჯეროვნად გაშუქებული 1917 წ. ნოემბერ-დეკემბერში ამიერკავკასიასა და საქართველოში კლასობრივ ძალთა თანაფარდობა, რასაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება რიგი საკითხების გასარკვევად³. ავტორი აღიარებს საქართველოში ორხელისუფლებიანობის არსებობას, მაგრამ ნაშრომში გარკვეული არ არის რევოლუციური სიტუაციის მომწიფების საკითხი.

აღნიშნული და სხვა საკითხები, რომელნიც საგანგებო შესწავლას საჭიროებდნენ, შემდგომში გაშუქებულ იქნა გ. ხაჭაპურიძის კოლექციისა და მოწაფეების შრომებში.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ბრძოლის ისტორიის შესწავლისას გ. ხაჭაპურიძე საგანგებო ყურადღებას უთმობდა ბოლშევიკური ორგანიზაციების ხელმძღვანელ როლს, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საქართველოს კომპარტიის ისტორიის შესაბამისი ნაკვეთის დამუშავებაში. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევების პირველი წიგნისათვის გ. ხაჭაპურიძემ დაწერა ორი თავი: „საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მომზადებისა და გატარების პერიოდში“ (1917 წლის აპრილი — 1918 წ.) და „საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები უცხოეთის სამხედრო ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის პერიოდში (1918 წ. — 1921 წ. მარტი)“.

³ ა. ს უ რ გ უ ლ ა ძ ე, საქართველოს მშრომელთა ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის (რეცენზია გ. ხაჭაპურიძის მონოგრაფიაზე), „საქართველოს კომუნისტი“, 1957, № 2.

გ. ხაჭაპურიძეს დიდი წვლილი აქვს შეტანილი არა მარტო საქართველოში რევოლუციური მოძრაობის და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლის შესწავლაში, არამედ საბჭოთა პერიოდის ისტორიის კვლევასა და ამ დარგში მეცნიერული მუშაობის ორგანიზაციის საქმეში.

1943 წელს საქ. კ. პ. ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებულ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალში შეიქმნა „საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის ისტორიისათვის მასალების და დოკუმენტების შეგროვების სექცია“. სექციას დავალებული ჰქონდა პარტიის საქალაქო და რაიონულ კომიტეტებთან შექმნილი შესაბამისი კომისიების და მსხვილ წარმოება-დაწესებულებებში გამოყოფილი რწმუნებულების დახმარებით სამამულო ომის ამსახველი მასალების შეგროვება და სათანადო შრომების შექმნა. სექციის ხელმძღვანელობა დაეკისრა გ. ხაჭაპურიძეს. 1944 წ. ბოლოს ზემდგომი ორგანოების გადაწყვეტილებით სექცია გადაეცა საქ. მეცნიერებათა აკადემიას, სადაც აკადემიის პრეზიდიუმთან ჩამოყალიბდა „სამამულო ომის ისტორიის კომისია“, ხოლო 1950 წ. აღნიშნულ კომისიის ბაზაზე ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტთან შეიქმნა საბჭოთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის განყოფილება, რომლის ხელმძღვანელად დაინიშნა გ. ხაჭაპურიძე.

ამ დროიდან დაიწყო საბჭოთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის სისტემატური და გეგმაზომიერი შესწავლა. განყოფილების მოღვაწეობის პირველ პერიოდში წარმოებდა ისტორიული დოკუმენტების შეგროვება, მათი კლასიფიკაცია და ცალკე პერიოდების მიხედვით დოკუმენტების კრებულების შედგენა.

ამასთან ერთად განყოფილებამ გაშალა მუშაობა საბჭოთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის ცალკეულ მეცნიერული პრობლემების შესასწავლად, განმაზოგადებული ნაშრომების შესაქმნელად.

აღსანიშნავია, რომ პირველი მეცნიერული შრომები საბჭოთა საქართველოს შესახებ ეკუთვნის გ. ხაჭაპურიძეს. მან უკვე 1948 წ. რუსულ ენაზე გამოაქვეყნა საბჭოთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის მოკლე ნარკვევი „საბჭოთა საქართველო“. მანვე თავის გამოკვლევაში „ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის საქართველოში“ შეისწავლა არა მარტო საქართველოში საბჭოთა ხელისუფ-

ლებისათვის ბრძოლის ისტორია, არამედ ზოგად ხაზებში გააშუქა ქართველი ხალხის დიდი შემოქმედებითი შრომაც საბჭოთა ხელი-სუფლების განმტკიცებისა და სახალხო მეურნეობის უმოკლეს ვადებში აღდგენისათვის. ამ წიგნში სათანადო მეცნიერული საბუთიანობით დახასიათებულია ქართველი ხალხის ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეტაპი — ახალი სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი წყობილების, ახალი ცხოვრების დამკვიდრებისათვის ბრძოლის ეტაპი.

საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოსათვის გ. ხაჭაპურიძემ დაწერა სამი თავი, რომელნიც აშუქებენ საქართველოში სოციალიზმის მშენებლობის ისტორიას, კერძოდ, ქვეყნის თავგადასავალს სახალხო მეურნეობის აღდგენით მუშაობაზე გადასვლის პერიოდში (1921—1925 წწ.), სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციისათვის ბრძოლის ხანაში (1926—1929 წწ.) და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციისათვის ბრძოლის ხანაში (1930—1934 წწ.). ეს თავები შევიდა საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს მაკეტში (ტ. II, 1956 წ.).

გ. ხაჭაპურიძე ყოველთვის ეხმაურებოდა ჩვენი რესპუბლიკის იდეოლოგიური ცხოვრების, ჩვენი მეცნიერების წინაშე მდგარ აქტიურ პრობლემებს. მას ეკუთვნის სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებული წერილები ისეთ საკითხებზე, როგორცაა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორიული მნიშვნელობა (1938 წ.), მარქსიზმის გავრცელება საქართველოში 70-90-იან წლებში (1941 წ.) და სხვა.

საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომის წლებში გ. ხაჭაპურიძე აქვეყნებს მთელ რიგ პოპულარული ხასიათის ისტორიულ ნარკვევებს: „დიმიტრი დონსკოი“, „1812 წლის სამამულო ომი“, „საბჭოთა ხალხის დიდი წინაპრები“, „ცარიცინის გმირული დაცვა“, „ქართველი ხალხის ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის“, „გერმანელი ინტერვენტები საქართველოში“, „ამიერკავკასიის ხალხთა ურღვევი მეგობრობა“ და სხვა. ეს ნარკვევები, ისევე როგორც გ. ხაჭაპურიძის მთელი მეცნიერული შემოქმედება, გამსჭვალულია საბჭოთა პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, რასაც უდიდესი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ახალგაზრდა თაობისათვის.

ნაყოფიერ სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად გ. ხაჭაპურიძე ეწეოდა დიდ პედაგოგიურ-აღმზრდელობით და სამეცნიერო-ორგანიზაციულ საქმიანობასაც. როგორც თბილისის უნივერსიტეტის

სსრ კავშირის ისტორიის კათედრის გამგე და ისტორიის ინსტიტუტის უახლესი ისტორიის განყოფილების თუ სხვა სამეცნიერო უჯრედების ხელმძღვანელი, იგი გამოირჩეოდა საქმისადმი თავდადებათ და გულისხმიერებით თანამშრომელთადმი თუ მოწაფეებისადმი. მან აღზარდა ჩვენი ქვეყნის ახალი და უახლესი ისტორიის არა ერთი სპეციალისტი, რომელთაგან რამდენიმე ათეული მეცნიერებათა კანდიდატი და დოქტორია.

გ. ხაჭაპურიძე ეწეოდა აგრეთვე ფართო საზოგადოებრივ მოღვაწეობასაც. სისტემატურად გამოდიოდა საჯარო ლექციებით, იყო არა ერთი სამეცნიერო საბჭოს წევრი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის, საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის; იგი იყო წევრი სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული საბჭოთა ისტორიკოსების ნაციონალური კომიტეტისა.

გ. ხაჭაპურიძე აქტიურ მუშაობას ეწეოდა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის განყოფილების ხაზითაც. მონაწილეობდა განყოფილების მიერ ჩატარებულ ყველა უმნიშვნელოვანეს სესიასა და სხვა ღონისძიებაში, 1955 წ. როგორც საბჭოთა მეცნიერთა დელეგაციის წევრი მიწვეული იყო პოლონეთში.

გ. ხაჭაპურიძე არაერთჯერ იყო არჩეული პარტიის რაიონულ და საქალაქო კონფერენციების დელეგატად და რაიონული კომიტეტის წევრად. დაჯილდოებული იყო ლენინის ორდენით, შრომის წითელი დროშის ორდენით და მედლებით.

გ. ხაჭაპურიძე გარდაიცვალა 1957 წლის 1 ოქტომბერს. მისი გარდაცვალებით საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ მძიმე დანაკლისი განიცადა.

ე. ხო შ ტ ა რ ი ა.

ГЕОРГИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ХАЧАПУРИДЗЕ

(Краткий очерк научной и общественной деятельности)

Георгий Васильевич Хачапуридзе принадлежит к тому поколению советских ученых, которое вышло на поприще в первые же годы после победы Октябрьской революции и заложило основу научному изучению новой и новейшей истории Грузии. Он был одним из видных ученых, своими трудами внесших весомый вклад в грузинскую советскую историографию.

Г. В. Хачапуридзе родился 6-го июня 1892 г. в сел. Чанети Махарадзевского района (бывшего Озургетского уезда), в семье крестьянина. Его отец — Василий Трофимович Пирожков — белорусс по происхождению, бывший солдат русской армии, поселился в Гурии и женился на гурийской крестьянке — Марии Ивановне Антадзе.

Первоначальное образование Г. Хачапуридзе получил в одноклассной сельской школе. В 1913 г. он окончил Ереванскую гимназию с золотой медалью и поступил в Московский университет на историко-филологический факультет. Г. Хачапуридзе рано лишился отца и ему с молодых лет пришлось вести трудовую жизнь. Будучи гимназистом он уже содержал семью (мать, троих братьев и сестру), давая частные уроки, а в студенческие годы, помимо репетиторства, служил в ведомстве Всероссийского земского союза, в отделе по оказанию помощи пострадавшему во время войны населению.

В первые же годы победы Советской власти Г. Хачапуридзе стал в ряды работников культурного строительства Советской страны, посвятив этому благородному делу свою энергию и всю жизнь. В 1917—1920 гг. Г. Хачапуридзе работал в системе Наркомпроса РСФСР. В 1918 г. он окончил университет с дипломом первой степени и начал читать лекции в народном университете им. Шанявского. В 1920 г.

Г. Хачапуридзе вступил в РСДРП и в том же году, по рекомендации Н. К. Крупской, был назначен на должность заведующего управления политпросвета в Пятигорске. Одновременно он работал деканом факультета общественных наук народного университета гор. Пятигорска.

В 1921 г. Г. Хачапуридзе вслед за частями 11-ой Красной Армии, вместе с другими грузинскими большевиками, возвращается в Грузию и назначается в правительстве молодой Советской республики начальником Главного политуправления Грузии. В этой должности он проработал до 1924 г.

Материалы личного архива Г. Хачапуридзе (письма, фотоснимки) свидетельствуют о том, что он лично был знаком и тесно связан по работе с Н. К. Крупской, А. В. Луначарским, С. Орджоникидзе, М. Орахелашвили и другими видными большевиками и государственными деятелями.

В упомянутом архиве хранится, например, адресованное коллективу Тбилисского революционного художественного театра письмо А. В. Луначарского, в котором отмечается заслуга Г. Хачапуридзе, как инициатора основания и организатора этого театра.

Особый интерес заслуживает письмо Н. К. Крупской лично к Г. Хачапуридзе, в котором она довольно подробно касается злободневных вопросов политпросветительской работы на местах и ставит конкретные задачи развертывания агитационной и пропагандистской деятельности¹.

С 1924 г. Г. Хачапуридзе активно включается в педагогическую и научную работу. В 1924—1929 годах он возглавлял Центральную партийную школу при ЦК Коммунистической партии Грузии, в 1929—1933 гг. являлся проректором по учебной части Закавказского Коммунистического университета, в 1934—1935 гг. — заместителем директора Грузинского филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС.

С 1929 г. до своей кончины Г. Хачапуридзе в Тбилиском государственном университете заведывал кафедрой истории СССР, а в 1937—1942 годах одновременно работал проректором по учебной, затем по научной части.

В 1932 г. Г. Хачапуридзе было присвоено звание профессора, а в 1935 г. ему на основании научных работ, без защиты диссертации была присуждена ученая степень док-

---

¹ Письма Н. К. Крупской и А. В. Луначарского (Письмо Н. К. Крупской Г. В. Хачапуридзе, письмо А. В. Луначарского в Революционный Художественный театр в Тифлисе), публ. З. Л. Швелидзе, Литературная Грузия, 1961, № 2, стр. 73—76.

тора исторических наук. В 1939 г. Г. Хачапуридзе был избран членом-корреспондентом АН СССР, а в 1941 г. — действительным членом вновь основанной АН Грузинской ССР.

К тому времени, когда начал свою научную деятельность Г. В. Хачапуридзе, новая история Грузии почти не была разработана. Правда, вопросы истории Грузии XIX в. и начала XX в. были освещены в трудах грузинских революционных марксистов — И. Сталина, А. Цулукидзе и особенно Ф. Махарадзе, тем не менее планомерная разработка истории страны данного периода выпала на долю советской историографии. Уже в 20-х годах в Тбилисском государственном университете началось преподавание истории Грузии XIX в. и соответственно была развернута исследовательская работа в этой области. В этот период работу над проблемами экономического развития Грузии и революционного движения продолжал Ф. Махарадзе, а изучением истории общественного движения в стране занимался С. Хундадзе. Вместе с ними к изучению вопросов социально-экономического развития Грузии XIX века приступил Г. В. Хачапуридзе, который одним из первых осветил ряд проблем новой истории Грузии с марксистской точки зрения.

Если Ф. Махарадзе занимался изучением преимущественно промышленного развития страны и рабочего революционного движения, основной темой исследования Г. В. Хачапуридзе являлось крестьянское движение в Грузии. В 1931 г. он на грузинском и русском языках публикует труд: «Гурийское восстание 1841 г.», а в 1932 г. на русском яз. выходит книга Ф. Махарадзе и Г. Хачапуридзе: «Очерки рабочего и крестьянского движения в Грузии», в которой Г. Хачапуридзе впервые в нашей историографии с марксистской точки зрения в обобщающем виде осветил антицаристские и антикрепостнические крестьянские выступления в Грузии XIX в. Свой очерк — «Крестьянское движение в Грузии XIX в.» на грузинском языке Г. Хачапуридзе опубликовал в том же 1932 году. К 1933 г. относится его статья «Национально-колониальная политика самодержавия и крестьянское движение в Грузии».

Борьба грузинского крестьянства против самодержавия и крепостного ига находит освещение в трудах Г. Хачапуридзе и впоследствии, в специально посвященных этой проблеме исследованиях, либо в очерках, ставящих целью представить общую картину истории Грузии XIX в. В 1938 г. печатается труд Г. Хачапуридзе «Крестьянское выступление в Мегрелии 1857 г.».

Г. Хачапуридзе изучал не только крестьянские выступления в Грузии XIX в., но задался целью осветить историю

страны этого периода в целом. В частности, статью, посвященную истории Грузии второй половины XIX в. он опубликовал еще в 1940 году (на русском языке), а истории Грузии первой половины XIX в. посвятил отдельную монографию, которая была издана в 1950 г. на русском языке, а на грузинском вышла в 1958 г.

Этот труд, хотя не лишен ряда неточностей и пробелов и в нем встречаем некоторые спорные положения, тем не менее, как один из первых исторических очерков обобщающего характера этого периода, сыграл определенную роль в нашей историографии.

Здесь в общих чертах рассмотрены присоединение Грузии к России и историческое значение этого акта, Грузия в русско-иранской и русско-турецкой войнах, крестьянские выступления, социально-экономическая политика царизма в Грузии, дворянское движение, обострение феодально-крепостнической системы и предпосылки упразднения крепостного права, вопросы истории культуры.

Особая заслуга принадлежит Г. Хачапуридзе, как исследователю новой и новейшей истории Грузии, в изучении проблемы созревания и победы социалистической революции в Грузии.

К 30-м годам относятся первые труды Г. Хачапуридзе о событиях, имевших место в Грузии и во всем Закавказье в период Октябрьской революции: «Закавказье накануне 1917 г.» (1932 г.), «Рабочее движение в Грузии в период Закавказского комиссариата и Сеима» (1934 г.), «Рабочее движение в Закавказье в 1917 г.» (1934), «Пролетариат Грузии в борьбе за власть в 1919 г.» (1935 г.).

За отдельными статьями последовала публикация монографии «Борьба за пролетарскую революцию в Грузии в 1917—1921 гг.» (1936 г. — на русском яз., 1938 г. — на груз. яз.). Этот труд является написанным на основании обильного документального материала исследованием, в котором впервые и в основном с научной объективностью освещена героическая борьба трудящихся Грузии за победу Советской власти в 1917—1921 гг. Г. Хачапуридзе и в дальнейшем, на протяжении двадцати лет работал над этой проблемой. Его исследования о революционной борьбе трудящихся Грузии в 1917—1921 годах, о руководящей роли и деятельности большевистских организаций Грузии в этот период получили общее признание.

Одновременно Г. Хачапуридзе изучал и историю революции 1905—1907 годов в Грузии. Первый труд на эту тему им был издан в 1941 г., а в 1935 г. он публикует несколько

ко статей и монографию: «Революция 1905—1907 гг. в Грузии».

В этом труде на основании архивных материалов освещаются предпосылки буржуазно-демократической революции 1905—1907 гг. в Грузии, что дает нам возможность глубже понять характер революции, пролетарские формы революционной борьбы, ее широкие масштабы и значительный размах. Привлекая обильные фактические материалы автор показывает, что в конце XIX в. и в начале XX в. в Грузии, как и во всей России, «дальнейший рост производительных сил был невозможен без устранения в экономике основного противоречия», т. е. если бы революция не разрешила противоречие между развитием производительных сил и господствующими производственными отношениями.

В труде приводятся соответствующие материалы для иллюстрации развития Грузии по капиталистическому пути в пореформенный период, в частности, статистические данные о развитии обрабатывающей промышленности, транспорта, путей сообщения, мореходства, об увеличении добычи и переработки полезных ископаемых; охарактеризованы крупнейшие промышленные объекты, где получал закалку революционный рабочий класс Грузии. Здесь же показано, что капитализм прочно утвердился и в сельском хозяйстве. Вызванные развитием капитализма на селе противоречия втягивали в революционную борьбу и крестьянство, причиной чего главным образом являлись наличие феодально-крепостнических остатков на селе и помещичье землевладение, малоземелье крестьян и налоговое бремя. Проникновение капитализма в грузинскую деревню вызвало к началу XX века обострение противоречий с одной стороны между крестьянами и помещиками, а с другой между основной массой крестьянства и кулаками.

В труде обстоятельно освещен рост эксплуатации рабочего класса в результате развития капитализма, зарождение рабочего движения. Здесь же показано, что наряду с развитием капитализма и ростом рабочего движения подготавливается почва для распространения марксизма в Грузии, для возникновения социал-демократической организации ленинско-искровского направления.

В труде освещена неустанная работа грузинских марксистов (И. Сталина, Л. Кецховели, А. Цулукидзе и др.) для создания в Грузии и Закавказье партии нового типа — марксистской партии, показана роль газет «Искры» и «Брдзола» в этом деле и та огромная работа, которую провел Кавказский Союз РСДРП для развития в Грузии и в

Закавказье революционной борьбы и сплочения масс на основе идей ленинизма.

Автор касается крестьянского движения накануне революции 1905 г., подробно останавливается на событиях в Гурии, где крестьянское движение получило наибольший размах и имели место вооруженные крестьянские выступления под руководством Гурийского Комитета РСДРП. Показано, что накануне революции большевистские организации Грузии под руководством Кавказского Комитета РСДРП развернули широкую агитационную работу среди рабочих и крестьян. События 9-го января положили начало первой русской революции. «Кровавое воскресенье» нашло горячий отклик и в Грузии. Повсюду имели место политические забастовки, демонстрации; в городах создавались рабочие боевые дружины, а на селе — т. н. «красные отряды». Большевистская партия энергично готовила революционные массы к вооруженному восстанию.

Г. Хачапуридзе наглядно показал, что борьба трудящихся Грузии против самодержавия протекала под влиянием героической борьбы русского пролетариата. Автор подробно описывает ход декабрьского вооруженного восстания в Грузии. Восстание московского пролетариата 1905 г. дало толчок трудящимся Грузии к переходу в наступление против самодержавия. В Тбилиси был создан стачечный комитет. Такие же комитеты были созданы в Батуми, Поты, Чиатура, Кутаиси, Сухуми, Михайлово (Хашури), Боржом и Самтредиа. В ходе революционной борьбы эти комитеты превратились в революционные органы вооруженного восстания.

Г. Хачапуридзе отмечает и причины поражения революции. Поражение рабочего класса в первой русской революции было вызвано тем, что рабочие пока еще не действовали согласованно. Декабрьское вооруженное восстание в России не смогло перерасти в одновременное, единое выступление пролетариата. Восстание своей кульминационной точки достигло в Грузии тогда, когда оно уже потерпело поражение в Москве. Тяжелыми были для Грузии и годы реакции. Однако и после поражения революции большевики не прекращали работу для того, чтобы сохранить кадры, бороться с силами и соответственно новой обстановке, перестроив свои ряды, вновь перейти в наступление.

Монография Г. Хачапуридзе о революции 1905—1907 гг. в Грузии является серьезным исследованием, несмотря на то, что не все явления освещены в ней с одинаковой полнотой и глубиной. В книге не ставится, например, вопрос о су-

ществования в Грузии в период революции советов рабочих депутатов, не видно, были образованы здесь эти советы или нет².

Своими исследованиями, посвященными революции 1905—1907 гг. и победе социалистической революции в Грузии, Г. Хачапуридзе дал образец научного, марксистского изучения поставленных проблем, чем заложил основу для их дальнейшей углубленной разработки.

Монография Г. Хачапуридзе о победе социалистической революции в Грузии в основательно переработанном и дополненном виде была издана на русском языке в 1956 г. и на грузинском языке в 1957 г. под названием: «Борьба грузинского народа за Советскую власть».

В предисловии к монографии автор коротко касается возникновения и упрочнения большевистских организаций Грузии и вполне закономерно подчеркивает, что рабочее движение в Грузии развивалось в тесной связи с революционным движением российского пролетариата, как его составная часть.

В труде, в первую очередь рассмотрено положение народного хозяйства Грузии в период первой империалистической войны. На конкретных фактах показаны хозяйственная разруха, упадок промышленности и сельского хозяйства, ухудшение материального положения трудящихся, нарастание классовых противоречий и обострение классовой борьбы в Грузии в 1914—1917 годах.

Автором показана антинародная природа буржуазно-националистических партий (социалист-федералистов, национал-демократов, дашнаков, меньшевиков, эсеров), проявившаяся и в отношении к войне. Единственной партией, последовательно отстаивавшей интересы рабочих и трудового крестьянства была большевистская партия. Большевики, во главе с В. И. Лениным, спланировали российский пролетариат на борьбу за превращение империалистической войны в гражданскую и свержение самодержавия. Однако февральская буржуазно-демократическая революция, как отмечено в книге, не произвела существенных изменений в жизни трудового народа Российской империи и в частности, Грузии. В органах управления как в городах, так и на селе господствующие позиции захватили соглашательские партии. Временное буржуазное правительство для управле-

---

² См. С. Шарикадзе, Н. Швелидзе, Очерки о революции 1905—1907 гг. в Грузии, Мнатоби, 1955 г., № 11.

ния Закавказьем создало Особый комитет («ОЗАКОМ»), защищавший интересы имущих классов.

В специальной главе, ставившей целью осветить создавшуюся в Грузии обстановку в период подготовки Великой Октябрьской социалистической революции, Г. Хачапуридзе касается революционного подъема, имевшего место в стране после февральской революции. Показано, что в промышленных предприятиях Тбилиси, Чиатура, Ткибули, Батуми, Поти, Кутаиси забастовочное движение рабочих постепенно приняло массовый характер.

Временное правительство не смогло разрешить аграрный вопрос, ввиду чего обманутое крестьянство решение этой задачи взяло на себя. Крестьяне отказывались нести повинности и платить оброк. Они самовольно обрабатывали помещичьи, удельные и казенные земли. Захват земли принял массовый характер, против чего правительство не было в силах бороться.

В монографии далее говорится о том, что после февральской революции большевистские организации Грузии вновь собирали разрозненные силы. Провал наступления на фронте, мощные демонстрации в Петрограде в июне и июле, репрессии Временного правительства и расстрел безоружных рабочих и солдат, единодушное сопротивление масс Колчаку оказали огромное революционизирующее воздействие на трудящихся России и Грузии. На собраниях и митингах, заседаниях советов рабочих и солдатских депутатов, на краевых съездах большевики разоблачали предательскую деятельность буржуазных партий — меньшевиков и эсеров и требовали передачи всей власти советам.

Автор касается I съезда закавказских большевистских организаций в октябре 1917 г. и подчеркивает его значение. Съезд создал краевой партийный орган, который на основе указаний VI съезда РСДРП(б) направлял деятельность партийных организаций Закавказья.

Трудящиеся Грузии, Азербайджана и Армении с огромным воодушевлением встретили победу Октябрьской революции 1917 г. В Баку Совет рабочих и солдатских депутатов на состоявшейся 2-го ноября конференции, преодолев сопротивление буржуазных партий, взял в свои руки власть. Однако контрреволюция в Закавказье оказалась лучше организованной и с помощью иностранных империалистов она смогла временно подавить здесь революцию.

В последующей главе монографии — «Грузия в период антисоветской коалиции в Закавказье» автор повествует о создавшейся в Грузии и Закавказье после Октябрьской ре-

волюции ситуации, разоблачает помещичье-буржуазную политику созданного здесь органа контрреволюционной буржуазной власти — Закавказского комиссариата, происки империалистов для превращения Закавказья в плацдарм против Советской России; показывает тайную связь Комиссариата с белогвардейскими бандами Северного Кавказа, разжигание т. н. «национальными советами» национализма в Закавказье. Описывая работу большевистских организаций Закавказья в период Комиссариата и Сейма, Г. Хачатуридзе приводит любопытные материалы для иллюстрации подъема революционного движения в Закавказье.

В труде показано, что контрреволюционеры вопреки интересам трудящихся масс насильственно отторгли Закавказье от Советской России. Сепаратный договор с Турцией поставил Закавказье под угрозу турецкой интервенции. За турками сюда последовали немецкие интервенты. В результате краха политики буржуазных партий контрреволюционный Сейм распался и в Армении, Азербайджане и Грузии власть захватили буржуазно-националистические партии. В Грузии к власти пришли меньшевики, широко открывшие дверь немецким империалистам.

В отдельной главе — «Трудящиеся Грузии в борьбе против иностранной интервенции и меньшевистской власти в 1918—1919 годах» — автор рисует тяжелое положение, создавшееся в стране и упорную борьбу грузинского крестьянства и рабочих против немецких, английских и американских интервентов.

Однако подавить революцию меньшевикам не удалось даже с помощью иностранных штыков. С февраля 1918 г. в Грузии вспыхнуло мощное аграрное революционное движение. В ряде районов (Абхазия, Душети) Советская власть даже была установлена, хотя начавшаяся стихийно революционная борьба на селе не смогла достичь цели, так как большевистские организации еще находились в подполье, а правительство поддерживало оккупационные войска.

В книге подробно освещена упорная борьба трудящихся масс Грузии против интервентов и меньшевистского господства. Интересные материалы приведены о подготовке большевистскими организациями масс к всеобщему вооруженному восстанию.

Однако меньшевики, с помощью интервентов смогли арестовать штаб восстания в Тбилиси и подавить выступления революционного крестьянства в ряде районов.

Победа Красной Армии над белогвардейцами и интервентами, установление Советской власти в Азербайджане.

поодушевили и трудящихся Грузии. Рабочие и трудовое крестьянство собирались с силами для решающего наступления. В феврале 1921 г. начавшееся в Квемо Картли (в Борчалинском уезде) восстание стало сигналом для всеобщего выступления. Восставшие рабочие и крестьяне посредством Ревкома обратились за помощью к Советской России. 25-го февраля 1921 г. при содействии 11-ой Красной армии в Грузии победила Советская власть.

В последующих разделах монографии автор на основании конкретных цифр и фактов показывает крайнее обострение хозяйственного кризиса, упадок всех отраслей народного хозяйства Грузии в период господства меньшевиков, обоснована закономерность и необходимость социалистической революции и в то же время с полной убедительностью показан подъем революционной борьбы трудящихся под руководством большевистской партии.

В отдельной главе рассмотрена борьба за Советскую власть в Абхазии, Юго-Осетии и Аджарии.

В заключении автор вкратце повествует о достигнутых трудящимися Грузии под руководством Коммунистической партии политических и хозяйственных успехов за годы Советской власти.

В труде недостаточно наглядно показаны особенности борьбы за Советскую власть в Грузии, не освещается должным образом расстановка классовых сил в Грузии и в Закавказье в ноябре-декабре 1917 г., что имеет важное значение для понимания ряда существенных вопросов³. Автор отмечает наличие в Грузии двоевластия, однако в труде не выяснен вопрос о созревании революционной ситуации.

Отмеченные и другие вопросы, нуждавшиеся в специальном изучении, были исследованы впоследствии в трудах коллег и учеников Г. Хачапуридзе.

При изучении истории борьбы за Советскую власть в Грузии Г. Хачапуридзе особое внимание уделял руководящей роли большевистских организаций, чем внес значительный вклад в разработку соответствующих разделов истории Компартии Грузии. Для первой книги «Очерков истории Коммунистической партии Грузии» Г. Хачапуридзе написал главы: «Большевистские организации Грузии в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (апрель 1917 г. — 1918 г.)» и «Боль-

---

³ А. Сургуладзе, Борьба трудящихся Грузии за Советскую власть (Рецензия на монографию Г. Хачапуридзе), «Сакартвелос комунисти», 1957, № 2

шевистские организации Грузии в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918 г. — март 1921 г.)».

Значительный вклад внес Г. Хачапуридзе не только в изучение революционного движения и героической борьбы грузинского народа за победу Советской власти, но и в исследование истории Грузии советского периода, в дело организации научной работы в этой области.

В 1943 г. постановлением ЦК КП Грузии при Грузинском филиале Института марксизма-ленинизма была создана «Секция по собиранию материалов и документов для истории Великой Отечественной войны Советского Союза». Секции было поручено посредством образованных при городских и районных комитетах партии комиссий и выделенных в предприятиях уполномоченных собрание материалов об Отечественной войне и создание трудов в этой области. Руководство секцией было возложено на Г. Хачапуридзе. В конце 1944 г. по решению директивных органов, секция была передана Академии наук Груз. ССР, где при Президиуме Академии была создана «Комиссия истории Отечественной войны». В 1950 г. на базе этой комиссии в Институте истории им. Джавахишвили был создан отдел истории Грузии советского периода, руководителем которого был назначен Г. Хачапуридзе.

С этого времени началось систематическое и планомерное изучение истории Грузии советского народа. В первые годы после создания отдела производилось собирание исторических документов, их классификация и составление сборников этих документов по отдельным периодам. Наряду с этим, отдел развернул работу по изучению важнейших проблем истории Советской Грузии, по созданию обобщающих трудов.

Следует отметить, что первые научные труды по истории Советской Грузии были написаны Г. Хачапуридзе. В 1948 г. им на русском языке был опубликован краткий исторический очерк — «Советская Грузия».

Он же в своей монографии «Борьба за Советскую власть в Грузии» не только изучил историю борьбы трудящихся республики за победу Советской власти, но в общих штрихах осветил так же огромный созидательный труд грузинского народа, направленный на упрочнение Советской власти и восстановление за кратчайший срок народного хозяйства страны. В этой книге с надлежащей научной аргументацией освещается один из важнейших этапов жизни грузинского народа — этап борьбы за утверждение нового

государственного и общественного строя, борьбы за новую жизнь.

Для учебника по истории Грузии Г. Хачапуридзе написал три главы, освещающие историю строительства социалистического общества в Грузии, в частности, периода перехода страны к восстановлению народного хозяйства (1921—1925 гг.), борьбы за индустриализацию (1926—1929 гг.) и коллективизацию сельского хозяйства (1930—1934 гг.). Эти главы вошли в макет учебника истории Грузии (т. II, 1956 г.).

Г. Хачапуридзе постоянно одним из первых отзывался на стоявшие перед идеологическим фронтом нашей страны, перед советской наукой актуальные задачи. Ему принадлежат опубликованные в разное время статьи на такие темы, как историческое значение присоединения Грузии к России (1938 г.), распространение марксизма в Грузии в 70—90-ых годах (1941 г.) и др.

В годы Великой Отечественной войны Советского Союза Г. Хачапуридзе публикует целый ряд популярных исторических очерков: «Дмитрий Донской», «Отечественная война 1812 г.», «Великие предки советского народа», «Героическая защита Царицына», «Борьба грузинского народа за независимость», «Немецкие интервенты в Грузии», «Нерушимая дружба народов Закавказья» и др. Эти очерки, как и все научные труды Г. Хачапуридзе, проникнуты духом советского патриотизма и интернационализма, что имело огромное воспитательное значение для нашего молодого поколения.

Наряду с плодотворной научной деятельностью, Г. Хачапуридзе вел большую педагогическую и научно-организационную работу. Как заведующий кафедрой истории СССР Тбилисского государственного университета и руководитель отдела новейшей истории Института истории им. Джавахишвили, либо других научных подразделений он отличался беспредельной преданностью своему делу и чуткостью по отношению к сотрудникам и ученикам. Он воспитал целое поколение специалистов новой и новейшей истории нашей страны. Многие из его учеников являются кандидатами и докторами наук.

Г. Хачапуридзе вел и активную общественную работу. Он систематически выступал с публичными лекциями, являлся членом ряда научных советов: Тбилисского гос. университета, Института истории им. Джавахишвили АН СССР, Грузинского филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Центрального гос. исторического архива

Грузии; был членом Национального комитета советских историков при АН СССР.

Г. Хачапуридзе принимал деятельное участие и в работе Отделения истории АН СССР, в частности активно участвовал в важнейших сессиях и других мероприятиях. В 1955 г. он в качестве делегата от советских ученых был приглашен в Польшу.

Г. Хачапуридзе неоднократно избирался делегатом городской и районных партийных конференций и членом райкома; был награжден орденом Ленина, орденом Трудового Красного Знамени и медалями.

Г. Хачапуридзе скончался 1 октября 1957 г. Его кончиной грузинская советская историография понесла тяжелую утрату.

Э. Хоштария

GIORGI KHACHAPURIDZE

(Short Survey of the Life of a Scholar and a Public Man)

Giorgi Khachapuridze belongs to the generation of Soviet scholars who came to the fore in the very first years after the victory of the October Revolution, a generation which laid the foundations of scientific research into the new and newest times in history of Georgia. He was one of those eminent scholars who made a significant contribution to Soviet Georgian historiography.

G. Khachapuridze was born on June 6th, 1892, in the family of a peasant, in the village of Chanieti, Makharadze district (formerly Ozurgeti district). His father, Vassily Pirozhkov, a Byelorussian, a former soldier of the Russian army, settled in Guria and married Maria Antadze, a Gurian peasant woman.

G. Khachapuridze received his elementary education in the primary school in the village. In 1913 he finished the gymnasium at Yerevan with a gold medal and entered the History and Philology Department of Moscow University. He lost his father at an early age and had to work to support the family. While still a schoolboy, he kept the family (his mother, three brothers and a sister) by giving private lessons; in his student years he continued private tutorship, besides working as a clerk in the All-Russian Zemstvo, in the department for relief of the population who had suffered losses during the war).

In the very first years after the victory of the Soviet Power, G. Khachapuridze placed himself in the ranks of builders of the culture of the Soviet country and devoted all his

energy, all his life to this noble cause. Between 1917 and 1920 he worked in the RSFSR People's Commissariat for Education. In 1918 he graduated the University with honours and began to read lectures in a people's university. In 1920 G. Khachapuridze became a member of the Russian Social Democratic Workers' Party, and in the same year, on N. Krupskaya's recommendation, was appointed manager of the political education department in Pyatigorsk. Simultaneously he worked as Dean of the department of social sciences at the people's university at Pyatigorsk.

In 1921, together with other Georgian bolshevists and with units of the 11th Red Army, he returned to Georgia and was appointed chief of the Head Political Department in the Government of Georgia, which post he held till 1924.

The materials of G. Khachapuridze's personal archives (letters, photographs) testify that he was personally acquainted and closely connected in his work with N. Krupskaya, A. Lunacharsky, S. Ordjonikidze, M. Orakhelashvili and other prominent bolshevists and statesmen.

For example, there is a letter in these archives addressed by A. Lunacharsky to the company of the Tbilisi Revolutionary Art Theatre in which the author of the letter speaks well of G. Khachapuridze as initiator and organizer of the Theatre.

Particularly noteworthy is N. Krupskaya's letter to G. Khachapuridze in which she dwells in detail on urgent local problems of political education and sets concrete tasks concerning education and propaganda activities¹.

In 1924 G. Khachapuridze began to take an active part in academic and research work. From 1924 to 1929 he was at the head of the Central Party School under the auspices of the Central Committee of the Communist Party of Georgia; from 1929 to 1933 he was deputy rector for academic work at the Transcaucasian Communist University, in 1934-1935 Director of the Georgian Affiliation of the Marxism-Leninism Institute under the

---

¹ Letters from N. Krupskaya and A. Lunacharsky (N. Krupskaya's letter to G. Khachapuridze, A. Lunacharsky's letter to the Revolutionary Art Theatre in Tiflis) published by Z. Shvelidze, «Literaturnaya Gruzia», 1961, No. 2, pp. 73-76.

Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union. From 1929 till the last days of his life G. Khachapuridze worked at Tbilisi University as Chairman of the Department of History of the USSR, and from 1937 to 1942 he simultaneously held the post of Deputy Rector in science.

In 1932 G. Khachapuridze was granted a professorship; in 1935 he was made Doctor of History *h o n o r i s c a u s a*. In 1939 G. Khachapuridze was elected Corresponding Member of the Academy of Sciences of the USSR, while in 1941 he was elected Full Member of the newly-founded Academy of Sciences of the Georgian SSR.

By the time G. Khachapuridze began his investigations of the history of Georgia of the new and newest times, this work had only just been started. True, some problems of Georgia's history in the 19th century and the early 20th had been dealt with in the works of Georgian revolutionary Marxists—J. Stalin, A. Tsulukidze and especially Ph. Makharadze; still it was Soviet historiography that was to carry out a consistent investigation of the history of the country in the period in question. As early as in the 20-s the history of Georgia was introduced into the curriculum of Tbilisi University; accordingly, research into this field began. In this period Ph. Makharadze worked on problems of Georgia's economic development and the revolutionary movement in the country, while S. Khundadze investigated the history of social movements in Georgia. At the same time, and together with them, G. Khachapuridze began studying problems of the social and economic development in 19th-century Georgia. He was one of the first to throw light, from the Marxian point of view, upon a number of problems of the newest history of Georgia.

(While Ph. Makharadze studied, mainly, the industrial development of the country and the revolutionary movement of the working class, G. Khachapuridze's principal theme was peasant movement in Georgia). In 1931 his work «The Uprising in Guria in 1841» came out in the Georgian and Russian languages; in 1932 Ph. Makharadze and G. Khachapuridze published in Russian their «Essays on the Working Class and Peasant Movement in Georgia»; for the first time in our historiography, G. Khachapuridze gave a gen-

eralized presentation, from the Marxian point of view of the anti-tsarist and anti-serfage peasant uprisings in 19th-century Georgia. In the same year G. Khachapuridze's essay on «The Peasant Movement in 19th-century Georgia» came out in Georgian. His paper «on the National-Colonial Policy of Autocracy and the Peasant Movement in Georgia» came out in the Georgian language in 1933.

The fight of the Georgian peasantry against tsarist autocracy and against the yoke of serfdom is also dwelt upon in later works by G. Khachapuridze; he published investigations specially devoted to this problem, as well as essays intended to present a general picture of the history of Georgia in the 19th century. 1938 saw the publication of G. Khachapuridze's work on «The Peasant Uprising in Megrelia in 1857».

Peasant uprisings in 19th-century Georgia were not the only subject that G. Khachapuridze investigated; he also set himself the task to cover the country's history as a whole in that period. In particular, as early as in 1940 he published a paper on the history of Georgia in the latter half of the 19th century (in Russian); he devoted a monograph to the history of Georgia in the first half of the 19th century, a work which came out in 1950 in Russian, and in 1958 in Georgian.

(Although this work has some drawbacks, certain inexact formulations and gaps, still as one of the first generalizing historical essays on the period in question, it played its part in our historiography).

The author dwells on Georgia joining the Russian Empire and the historical significance of this act; also on Georgia's participation in the Russo-Persian and Russo-Turkish wars, on peasant uprisings, on the social and economic policy of the tsarist administration in Georgia, on the movement of the gentry, on the aggravation of the feudal serfage system and the premises for abolition of serfdom, as well as on the history of culture.

G. Khachapuridze's greatest merit as a researcher into the new and newest times in the history of Georgia lies in his investigations of problems connected with the ripening and victory of the Socialist Revolution in Georgia.

The 30-s saw the publication of G. Khachapuridze's works devoted to events that took place in Georgia and the entire Transcaucasus in the period of the October Revolution: these were: «The Transcaucasus on the Eve of 1917» (1932), «The Workers' Movement in Georgia during the Administration of the Transcaucasian Commissariat and the Sejm» (1934), «The Workers' Movement in the Transcaucasus in 1917» (1934), «The Proletariat of Georgia Fighting for the State Power in 1919» (1935).

Separate papers were followed by a monograph entitled «The Fight for the Proletarian Revolution in Georgia between 1917 and 1921» (1936, in the Russian language, 1938 in Georgian). This is the result of an investigation of copious documentary material, a work in which the heroic struggle of the working people of Georgia for the victory of the Soviet Power in 1917—1921 was first presented with scholarly objectivity. Subsequently G. Khachapuridze continued working on this problem for twenty years. His investigations of the revolutionary struggle of the working people of Georgia in 1917—1921, of the leading role and the activities of the bolshevist organizations of Georgia in the period in question enjoyed universal recognition.

Simultaneously, G. Khachapuridze studied the history of the 1905—1907 revolution in Georgia. His first work on this subject was published in 1941; in 1935 he published several papers and a monograph entitled «The 1905—1907 Revolution in Georgia».

This work, based upon materials from the archives, throws light on the premisses of the bourgeois-democratic revolution of 1905—1907 in Georgia, which gives us a deeper insight into the nature of the revolution, the proletarian forms of revolutionary struggle, the sweeping scope of the latter. (Involving into his investigation abundant factual material, the author shows that at the end of the 19th century and in the early 20th, in Georgia, the same as throughout Russia, «the further growth of productive forces was impossible without eliminating the basic contradiction in economy», i. e. if the revolution did not do away with the contradiction between the development of productive forces and the then prevailing relations of production).

The work contains relevant materials to illustrate the capitalist development of Georgia in the post-reform period; in particular, the author includes statistical data concerning the development of the manufacturing industry, transport, railways navigation; on the growing extraction and processing of minerals; the author also characterizes the major industrial enterprises where the working class of Georgia was ideologically tempered. It is likewise demonstrated that capitalism was then taking firm root in agriculture as well. The contradictions arising from the development of capitalism in the countryside drew the peasantry into revolutionary struggle; this was mainly caused by survivals of feudalism and serfage in the countryside, by large private ownership of land, by shortage of land for the peasants, as well as by heavy taxation. The penetration of capitalism into the Georgian rural localities by the beginning of the 20th century produced an aggravation of contradictions between peasants and land-owners on the one hand, and between the peasant masses and the kulaks», on the other.

The monograph presents a detailed exposition of the growing exploitation of the working class resulting from the development of capitalism, and of the rise of the working class movement. It is also shown that alongside the development of capitalism and the growth of the working class movement, the way was paved for the spread of Marxism in Georgia, for the emergence of a social-democratic organization following the Leninist «Iskra» principles.

The author dwells upon the tireless work of Georgian Marxists (J. Stalin, L. Ketskhoveli, A. Tsulukidze and others) aimed at creating a new type of party—a Marxian party—in Georgia and the Transcaucasus; the role of the newspapers «Iskra» and «Brdzola» in this cause is stressed, as well as the tremendous work done by the Caucasian Union of the Russian Social-Democratic Workers' Party to develop the revolutionary movement in Georgia and the Transcaucasus and to unify the efforts of the masses on the basis of the ideas of Leninism.

The author dwells on the peasant movement on the eve of the 1905 revolution, particularly on events that took place in Guria

where the peasant movement showed all its force, where the peasants resorted to arms in several instances, under the guidance of the Gurian Committee of the Russian Social-Democratic Workers' Party. It is shown that on the eve of the revolution the Bolshevik organizations of Georgia, guided by the Caucasian Committee of the Party carried on agitation among working men and peasants. The events of January 9th marked the beginning of the first Russian revolution. "Bloody Sunday" found a response in Georgia. Everywhere political strikes and demonstrations took place; in the towns, armed detachments of working men were organized; in the countryside so-called Red Detachments were formed. The Bolshevik Party was energetically preparing the revolutionary masses for an armed uprising.

G. Khachapuridze convincingly demonstrated that the Georgian working people's struggle against tsarist autocracy was influenced by the heroic struggle of Russian proletariat. The author gives a detailed account of the armed uprising in Georgia in December 1905. The uprising of the Moscow proletariat in that month stimulated the working people of Georgia to launch an attack against tsarist autocracy (A strike committee was set up in Tbilisi. Similar committees sprang up in Batumi, Poti, Chiatura, Kutaisi, Sukhumi, Mikhailovo (Khashuri), Borjomi and Samtredia. In the course of revolutionary events these committees were transformed into revolutionary headquarters of an armed uprising).

G. Khachapuridze also speaks of the causes that led to the failure of the revolution. The defeat of the working class in the first Russian revolution was caused by the fact that the efforts of the working class were disunited. The December armed uprising in Russia failed to develop into simultaneous, united action by the proletariat. The uprising reached its peak in Georgia when it had already suffered defeat in Moscow. The years of reaction were a hard period for Georgia. However, the Bolsheviks did not discontinue their work after the defeat of the revolution; they worked to preserve their cadres, to pick up strength and, depending upon the new circumstances, to regroup their ranks so as to launch another offensive.

G. Khachapuridze's monograph on the 1905—1907 revolution in Georgia is a serious investigation despite the fact that not all phenomena receive there an equally full and profound treatment². (For example, the book does not mention the existence of Soviets of Working People's Deputies in Georgia during the revolution; it is not clear whether such Soviets were formed or not).

G. Khachapuridze's research devoted to the 1905—1907 revolution and to the victory of the socialist revolution in Georgia are an example of scientific Marxian investigation of the problems raised, and make a foundation for their further and deeper study.

G. Khachapuridze's monograph on the victory of the Socialist Revolution in Georgia, fundamentally revised and supplemented, came out in Russian in 1956 and in Georgian in 1957 under the title "The Struggle of the Georgian People for the Soviet Power".

In his introduction to the monograph, the author touches upon the emergence and consolidation of Bolshevik organizations in Georgia and is quite right in stressing that the working people's movement in Georgia developed inseparably from the revolutionary movement of the Russian proletariat, as an integral part of the latter.

In the first place, the above work deals with the situation in Georgia's national economy during World War I. Concrete facts are mentioned to show up the economic slump, the decline of industry and agriculture, the deterioration of the working people's standard of living, the aggravation of class contradictions and of the class struggle in Georgia in 1914—1917.

The author exposes the anti-popular essence of bourgeois nationalistic parties (Socialist Federalists, National Democrats, Dashnaks, Mensheviks, Socialist Revolutionaries) manifested in their attitude to the war. The Bolshevik Party was the only one to consistently champion the interests of the working people and peasantry. The Bolsheviks with V. I. Lenin at their head rallied

---

² S. Shari k a d z e, N. Sh v e l i d z e, Essays on the 1905—1907 Revolution in Georgia. «Mnatobi», 1955, No. 11.

the Russian proletariat to convert the imperialist war into a civil war and to overthrow tsarist autocracy. However, the bourgeois-democratic revolution of February, 1917, did not, as is stated in the book under review, bring about any essential changes in the life of the working people of the Russian Empire, and in Georgia in particular. Parties pursuing a conciliatory policy came to power in the administration, both in town and in the country. The Provisional bourgeois government of the Caucasus set up a special Committee (OZAKOM) that supported the interests of the propertied classes.

In a special chapter devoted to the situation in Georgia in the period of preparation for the Great October Socialist Revolution G. Khachapuridze dwells upon the revolutionary upsurge in the country after the February revolution. It is shown that the workers' strike movement at industrial enterprises in Tbilisi, Chiatura, Tkibuli, Batumi, Poti and Kutaisi gradually acquired a mass character.

The Provisional government failed to solve the agrarian problem, owing to which the frustrated peasantry took the solution of this problem upon itself. They refused to perform the various duties incumbent upon them and to pay quit-rent. Upon their own authority, they cultivated land belonging to land-owners, to the Crown and to the state. Land seizure became a mass phenomenon, which the government was powerless to prevent.

The monograph says further that after the February revolution the Bolshevik organizations of Georgia again rallied their dispersed forces. (The failure of the offensive on the front-line, mass demonstrations in Petrograd in June and July, reprisals by the Provisional government and shooting down unarmed workers and soldiers, as well as the working people's unanimous resistance to Kolchak had a tremendous revolutionizing effect upon the working people of Russia and Georgia. At meetings and rallies, at sessions of Soviets of Working People's and Soldiers' Deputies, at regional congresses, the Bolsheviks exposed the treacherous activities of bourgeois parties — the Mensheviks, the Socialist-Revolutionaries, demanding that all the power be ceded to the Soviets).

The author dwells upon the 1st Congress of Transcaucasian Bolshevik organizations in October 1917 and emphasises its significance. The Congress set up a regional Party body which, proceeding from the instructions of the 6th Party Congress, directed the activities of Transcaucasian Party organizations.

The working people of Georgia, Azerbaijan and Armenia enthusiastically hailed the victory of the Great October Socialist Revolution of 1917. In Baku, the Soviet of Working People's and Soldiers Deputies overcame the resistance of bourgeois parties at a conference which took place on November 2nd and took the power into their own hands. However, in the Transcaucasus the counter-revolution turned out to be better organized and with the help of foreign imperialists it succeeded in temporarily suppressing the revolution in this region.

In the next chapter of the monograph, "Georgia in the Period of the Anti-Soviet Coalition in the Transcaucasus", the author speaks of the situation that prevailed in Georgia and in the Transcaucasus after the October revolution; he exposes the activities of the Transcaucasian Commissariat—a body of counter-revolutionary bourgeois administration—that pursued a policy of supporting the interests of the land-owners and the bourgeoisie, as well as the imperialists' intrigues aimed at transforming the Caucasus into a bridgehead for an offensive against Soviet Russia; he also exposes the secret contacts maintained by the Commissariat with the White Guards in the North Caucasus; he also points out that the so-called "National Soviets" actually fanned up nationalism in the Transcaucasus. Dwelling upon the activities of the Bolshevik organizations in the Transcaucasus at the time of the Commissariat and the Sejm, G. Khachapuridze quotes interesting material to illustrate the revolutionary upsurge in the Transcaucasus.

The monograph proves that counter-revolutionaries severed the Transcaucasus from Soviet Russia, which was against the interests of the working masses. A separate peace treaty with Turkey placed the Transcaucasus under the threat of Turkish intervention. The Turks invaded the Transcaucasus and were followed by German interventionists. Upon the failure of the policy pursued by the bourgeois parties, the counter-revolutionary Sejm ceased

to exist; bourgeois nationalistic parties seized the power in Armenia, Azerbaijan and Georgia. The Mensheviks came to power in Georgia and opened wide the door to German imperialists.

In another chapter entitled "The Working People of Georgia Oppose Foreign Intervention and the Menshevik Administration in 1918—1919", the author describes the difficult situation in the country and the resolute struggle of the Georgian peasantry and working men against the German, British and American interventionists.

However, the Mensheviks failed to suppress the revolution even with the assistance of foreign troops. In February, 1918, a powerful agrarian-revolutionary movement flared up in Georgia. In a number of districts (Abkhazia, Dusheti) the peasants even succeeded in establishing the Soviet Power. However, the spontaneous revolutionary movement in the rural areas could not achieve its aim, as the Bolshevik organizations were still underground, and the government was supported by the occupation forces.

The book presents a detailed account of the resolute struggle of the working masses of Georgia against the interventionists and Mensheviks' domination. It also contains interesting material concerning the Bolsheviks' organizations preparing the masses for a general armed uprising.

However, the Mensheviks, assisted by the intervention forces, managed to arrest the headquarters of the uprising in Tbilisi and to suppress the actions of the revolutionary peasantry in a number of districts.

The victory gained by the Red Army over the White Guards and intervention forces, the establishment of the Soviet Power in Azerbaijan inspired the working people of Georgia. The workers and peasants were mustering forces for a decisive offensive. An uprising which began in Kvemo Kartli (Borchalo district) in February 1921, was a signal for a general uprising. The insurgents, working men and peasants, appealed for help to Soviet Russia through the Revolutionary Committee. On February 25th, 1921, with the assistance of the 11th Red Army, the Soviet Power ultimately won in Georgia.

In the following parts of the monograph, proceeding from concrete figures and facts, the author demonstrates the aggravated economic crisis, the decline of all the branches of Georgia's national economy during the rule of the Menshevists; he convincingly proves the inevitability and necessity of the socialist revolution, and, at the same time, he describes the upsurge of the revolutionary activities of the working people under the guidance of the Bolshevik Party.

A separate chapter is devoted to the fight for the Soviet Power in Abkhazia, Southern Ossetia and Adjara.

In the conclusion, the author gives a short survey of the political and economic successes achieved by the working people of Georgia under the guidance of the Communist Party, in Soviet years.

However, the above work does not show up clearly enough the specific features of the struggle for the Soviet Power in Georgia: the distribution of the class forces in Georgia and in the Transcaucasus as a whole in November-December 1917 — a point of the greatest importance to understanding a number of essential problems — is also insufficiently clarified³. The author mentions the existence of dual power in Georgia, but he says very little about the maturing of the revolutionary situation.

These problems, as well as some others that required special research, were subsequently investigated and published by the author's colleagues and pupils.

When studying the history of the struggle for the Soviet Power in Georgia, G. Khachapuridze paid particular attention to the guiding role of the Bolshevik organizations; this was a considerable contribution to investigating relevant parts of the history of the Communist Party of Georgia. For the first collection entitled "Essays on the History of the Communist Party of Georgia", G. Khachapuridze contributed the following chapters: "The Bolshevik Organizations of Georgia in the Period of Preparing and Accomplishing of the Great October Socialist Revolution

---

³ A. Surguladze, The Struggle of the Working People of Georgia for the Establishment of the Soviet Power (Review of G. Khachapuridze's monograph), «Sakartvelos Komunisti», 1957, № 2

(April 1917 — 1918 and "The Bolshevik Organizations of Georgia during the Foreign Military Intervention and the Civil War (1918 — March, 1921).".

G. Khachapuridze greatly contributed not only to investigations of the revolutionary movement and the heroic struggle of the Georgian people for the victory of the Soviet Power, but also to research into the history of Georgia in the Soviet period, as well as to the organization of research into this field.

In 1943, the Central Committee of the Communist Party of Georgia adopted a decision to set up, under the auspices of the Georgian Affiliation of the Institute of Marxism-Leninism a "Section for Collecting Materials and Documents on the History of the Great Patriotic War of the Soviet Union". The Section was charged with collecting materials concerning the Great Patriotic War with the help of specially authorized persons working at city and district committees of the Party and at large enterprises, and also to write works in this field. G. Khachapuridze was placed at the head of this Section. At the end of 1944, after a decision taken by directing bodies, the Section was transferred to the Academy of Sciences of the Georgian SSR, where a "Committee for the History of the Great Patriotic War," was set up under the auspices of the Presidium of the Academy. In 1950, on the basis of this Commission, a Department of the History of Georgia in the Soviet Period was created at the Djavakishvili Institute of History; G. Khachapuridze was appointed head of this Department.

This marks the beginning of systematic and regular research into the history of Georgia in the Soviet period. The first years after the Department was set up were spent on collecting and classifying historical documents and on the compilation of collections of these documents in chronological order. At the same time, the Department launched a wide-scale research into the most important problems of the history of Soviet Georgia, with the aim of writing generalizing works.

It should be noted that the first scientific works on the history of Soviet Georgia were written by G. Khachapuridze. In 1948 he published in the Russian language a short historical essay — "Soviet Georgia".

His monograph "The Struggle for the Soviet Power in Georgia" is not only a summing up of research into the history of the struggle of the working people of the Republic for the victory of the Soviet Power, but also a generalized presentation of the tremendous creative efforts of the Georgian people aimed at consolidating the Soviet Power and rehabilitating the country's national economy in the shortest possible space of time. The book gives a scientifically substantiated account of one of the most important stages in the life of the Georgian people — the stage of struggle for the consolidation of the new state and social system, of the struggle for a new life.

G. Khachapuridze contributed three chapters to a text-book on the history of Georgia; in these chapters he dwells on the history of building socialist society in Georgia in particular, on the period of transition to rehabilitation of the country's national economy (1921—1925), efforts for the industrialization of the Republic (1926—1929) and collectivization of agriculture (1930—1934). These chapters made part of a text-book on the history of Georgia (vol. 2, 1956).

G. Khachapuridze was always one of the first to tackle urgent problems facing the ideological front of the country and Soviet science. At various times he published papers on such themes as the historical significance of the unification of Georgia with Russia (1938) and on the penetration of Marxism into Georgia in the 70-s—90-s of the 19th century (1941), etc.

During the Great Patriotic War of the Soviet Union, G. Khachapuridze published a number of popular-historical essays: «Dmitri Donskoy», «The Patriotic War of 1812», «The Great Forebears of the Soviet People», «The Heroic Defence of Tsaritsyn», «The Fight of the Georgian People for their Independence», «German Interventionists in Georgia», «The Unbreakable Friendship of the Peoples of the Transcaucasus», etc. These essays, as all of G. Khachapuridze's works, are filled with the spirit of Soviet patriotism and internationalism, which was of great significance for the education of our younger generation.

Together with his fruitful scientific activities G. Khachapuridze carried out important academic and scientific-organiza-

tional work. As Chairman of the Department of History of the USSR at Tbilisi State University and Head of the Department of History of Newest Times at the Djavakhishvili Institute of History or at any other scientific institutions he invariably manifested boundless devotion to his work and consideration for his colleagues and pupils. He has brought up an entire generation of specialists in the history of new and newest times in the country. Many of his pupils are Masters and Doctors of Sciences.

G. Khachapuridze also carried on social activities. He regularly delivered lectures, and was a member of several academic boards: at Tbilisi State University; at the Djavakhishvili Institute of History, Academy of Sciences of the Georgian SSR; at the Georgian Affiliation of the Institute of Marxism-Leninism under the auspices of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union; at the Central State Historical Archives of Georgia; he was also a member of the National Committee of Soviet Historians under the auspices of the Academy of Sciences of the USSR.

G. Khachapuridze took an active part in the work of the Department of History at the Academy of Sciences of the USSR; in particular, he participated in the most important sessions and other functions. In 1955 he was invited to Poland as a delegate of Soviet scientists.

G. Khachapuridze was many times elected delegate to city and district Party conferences and was a member of the district Party Committee; he was awarded the Order of Lenin, the Order of the Red Banner of Labour and several medals.

G. Khachapuridze died on October 1, 1957.

E. K h o s h t a r i a

ბ. ხაჭავაძის

ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი თარიღები

- 1892 წლის** 6 ივნისს დაიბადა მახარაძის რაიონის (ყოფ. ოზურგეთის მაზრის) სოფ. ჭანიეთში.
- 1913 წ.** დაამთავრა ერევნის გიმნაზია და ამავე წელს შევიდა მოსკოვის უნივერსიტეტში ისტორიულ-ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე.
- 1915-1917 წწ.** მუშაობდა სრულიად რუსეთის საეროებო კავშირების უწყებაში.
- 1917—1920 წწ.** მუშაობდა რსფსრ განათლების სახალხო კომისარიატში.
- 1918 წ.** დაამთავრა მოსკოვის უნ-ტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტი.
- 1920-1921 წწ.** მუშაობდა ქ. პიატიგორსკის სამაზრო პოლიტგანათლების სამმართველოს უფროსად. ამავე დროს იყო ქ. პიატიგორსკის სახალხო უნ-ტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი.
- 1920 წ.** მიიღეს კომუნისტური პარტიის რიგებში.
- 1921-1924 წწ.** მუშაობდა საქართველოს პოლიტიკური განათლების მთავარი სამმართველოს უფროსად.
- 1924-1929 წწ.** ხელმძღვანელობდა საქართველოს კპ (ბ) ცკ-თან არსებულ ცენტრალურ პარტიულ სკოლას.
- 1929-1933 წწ.** იყო ამიერკავკასიის კომუნისტური უნ-ტის პრორექტორი სასწავლო ნაწილში.
- 1929-1957 წწ.** ხელმძღვანელობდა თბილისის უნ-ტის სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიის კათედრას.
- 1932 წ.** მიენიჭა პროფესორის წოდება.

- 1934-1935 წწ.** საქავშირო კბ (ბ) ცკ-თან არსებულ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის დირექტორის მოადგილეა.
- 1935 წ.** მიენიჭა ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი დისერტაციის დაუცველად.
- 1937-1938 წწ.** თბილისის უნ-ტის პრორექტორია სასწავლო ნაწილში.
- 1938-1942 წწ.** თბილისის უნ-ტის პრორექტორი სამეცნიერო ნაწილში.
- 1939 წ.** აირჩიეს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად.
- 1941 წ.** აირჩიეს საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ნამდვილ წევრ-თა პირველ შემადგენლობაში.
- 1943 წ.** ხელმძღვანელობდა საქავშირო კბ (ბ) ცკ-თან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის „საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის ისტორიისათვის მასალების და დოკუმენტების შეგროვების სექციას“.
- 1944-1950 წწ.** საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტთან არსებული „სამამულო ომის ისტორიის კომისიის“ თავმჯდომარის მოადგილეა.
- 1944 წ.** დაჯილდოვდა მედლით „კავკასიის დაცვისათვის“.
- 1945 წ.** დაჯილდოვდა შრომის წითელი დროშის ორდენით.
- 1945 წ.** დაჯილდოვდა მედლით „1941-1945 წწ. დიდ სამამულო ომში შრომითი მამაცობისათვის“.
- 1950-1957 წწ.** ხელმძღვანელობდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინ-ტის საბჭოთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის განყოფილებას.
- 1953 წ.** დაჯილდოვდა ლენინის ორდენით.
- 1955 წ.** მონაწილეობდა პირველი რუსული რევოლუციისადმი მიძღვნილ ვარშავის სესიაში.
- 1957 წ.** 1 ოქტომბერს გარდაიცვალა.

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Г. В. ХАЧАПУРИДЗЕ

- 1892 г. 6-го июня родился в селении Чаниети Махарадзевского района (бывш. Озургетского уезда).
- 1913 г. Окончил Ереванскую гимназию и в том же году поступил в Московский университет на историко-филологический факультет.
- 1915—1917 гг. Работал в ведомстве Всероссийского земского союза.
- 1917—1920 гг. Работал в Народном Комиссариате просвещения РСФСР.
- 1918 г. Окончил историко-филологический факультет Московского ун-та.
- 1920—1921 гг. Работал заведующим Управления политпросвета г. Пятигорска. В то же время был деканом факультета общественных наук Пятигорского народного ун-та.
- 1920 г. Принят в члены КПСС.
- 1921—1924 гг. Работал председателем Главполитпросвета Грузии.
- 1924—1929 гг. Заведывал Центральной партийной школой при ЦК КП(б) Грузии.
- 1929—1933 гг. Проректор Закавказского Коммунистического ун-та по научной части.
- 1929—1957 гг. Заведывал кафедрой истории народов СССР Тбилисского ун-та.
- 1932 г. Присвоено звание профессора.
- 1934—1935 гг. Заместитель директора Грузинского филиала Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК ВКП(б).
- 1935 г. Без защиты присвоена степень доктора исторических наук.
- 1937—1938 гг. Проректор по учебной части Тбилисского ун-та.

- 1938—1942 гг. Проректор по научной части Тбилисского ун-та.
- 1939 г. Избран членом-корреспондентом АН СССР.
- 1941 г. Избран в первый состав действительных членов Академии наук ГССР.
- 1943 г. Заведывал «Секцией по собиранию материалов и документов для истории Великой Отечественной войны Советского Союза» Грузинского филиала Ин-та Маркса—Энгельса—Ленина при ЦК ВКП(б).
- 1944-1950 гг. Был заместителем председателя «Комиссии истории Отечественной войны» при Президиуме Акад. наук ГССР.
- 1944 г. Награжден медалью «За оборону Кавказа».
- 1945 г. Награжден Орденом Трудового Красного Знамени.
- 1945 г. Награжден медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.».
- 1950-1957 гг. Заведывал отделом советского периода Ин-та истории им. И. А. Джавахишвили Акад. наук ГССР.
- 1953 г. Награжден орденом Ленина.
- 1955 г. Участник сессии в Варшаве, посвященной Первой русской революции.
- 1957 г. 1 октября скончался.

გიორგი ხაჭაპურიძის შრომები

ТРУДЫ ГЕОРГИЯ ХАЧАПУРИДЗЕ

1921

1. კრებული პოლიტიკური განათლების მუშაობის ორგანიზაციისათვის (დეკრეტები, დებულებანი, ინსტრუქციები). შემდგენელი გ. ხაჭაპურიძე. ტფ., პოლიტიკური განათლების მთავარი მმართველობის სააგიტაციო განყოფილების გამოცემა, 1921. 160 გვ.

Сборник для организации работы политического образования (Декреты, уставы, инструкции). Составитель Г. В. Хачапуридзе. Тифлис, Изд. агитационного отделения Главного управления политического образования, 1921. 160 с.

1923

2. Политико-просветительное дело в Грузии и очередные задачи. — Просвещение и Коммунизм, 1923, № 1, с. 10—16.

1924

3. К совещанию советско-партийных школ. — Заря Востока, 1924, 25 сент., с. 4.

4. Коммунистическое образование и воспитание. — Заря Востока, 1924, 25 мая, с. 4.

5. Об организации приема в ЗКУ на новый учебный год. — Известия Закавказского Краевого Комитета РКП(б), 1924, № 4—5, с. 61—63.

6. Организационные вопросы, связанные с строительством совпартшкол Закавказья. — Известия Закавказского Краевого Комитета РКП(б), 1924, № 8—9, с. 48—51.

7. Постановка партпросвещения в Грузии. — Известия Закавказского Краевого Комитета РКП(б), 1924, № 1, с. 62—64.

8. XIII-й съезд партии и наши культурные задачи в деревне. — Известия Закавказского Краевого Комитета РКП(б), 1924, № 6—7, с. 75—78.

1931

9. გურიის აჯანყება 1841 წელს. ტფ., სახელგამი, 1931. 106 გვ.

Гурийское восстание в 1841 году. Тифлис, Госиздат ГССР, 1931, 106 с.

10. ნოე ჟორდანიას მეფის უნდარმერიის სამსახურში. — კომუნისტები, 1931, 6 მაისი, გვ. 1; Заря Востока, 1931, 6 мая, с. 2.

Ной Жордания на службе у царской охраны. — Коммунисти, 1931, 6 мая, с. 1; Заря Востока, 1931, 6 мая, с. 2.

11. ნოე ჟორდანიას და მეფის „ოზრანკა“. საარქივო დოკუმენტები. გამზადებულია დასაბეჭდად გ. ხაჭაპურიძის მიერ. ტფ., სახელგამი, 1931. 54 გვ.

Ной Жордания и царская «охранка». Архивные документы. Подготовил к печати Г. Хачапуридзе. Тифлис, Госиздат ГССР, 1931. 54 с.

12. Гурийское восстание в 1841 году. [Тифлис], Заккнига, 1931. 112 с.; 1 вкл. л. карт.

13. Вождь грузинских меньшевиков Ной Жордания на службе у царской охраны. — Правда, 1931, 9 мая, с. 3; Известия, 1931, 9 мая, с. 3.

14. Ной Жордания и царская охранка. Тифлис, Заккнига, 1931. 60 с.

1932

15. გლახთა მოძრაობანი საქართველოში XIX საუკუნეში. ტფ., სახელგამი, 1932. 191 გვ.; 11 ჩართული ფურცელი სურათებით. — ბიბლიოგრ.: გვ. 187—189.

Крестьянские движения в Грузии в XIX столетии. Тифлис, Госиздат ГССР, 1932. 191 с.; 11 л. илл. — Библиогр.: с. 187—189.

16. Контрреволюционный грузинский меньшевизм на службе у дворянства. — Борьба классов, 1932, № 6, с. 54—59.

17. Крестьянское движение в Грузии в XIX столетии. — В кн.: Махарадзе Ф. Е. и Хачапуридзе Г. В. Очерки по истории рабочего и крестьянского движения в Грузии. [М.], Журнально-газетное объединение, 1932, с. 13—99.

18. От межнациональной розни к братскому сотрудничеству народов. [К десятилетию ЗСФСР]. — Революция и национальности, 1932, № 7 (28), с. 20—28.

1933

19. თვითმპყრობელობის ნაციონალურ-კოლონიური პოლიტიკა და გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში. (თეზისები). — კრ-ში: ისტორიული კრებული. [ტფ.], სახელგამი, 1933, გვ. 75-84.

Национально-колониальная политика самодержавия и крестьянские движения в Грузии. (Тезисы). — В сб.: Исторический сборник. [Тифлис], Госиздат ГССР, 1933, с. 75—84.

20. ი. სტალინი II ყრილობის პერიოდში. — პროლეტარული რევოლუცია, 1933, № 1, 451—166; Партработник Закавказья, 1933, № 4—5, с. 14—22.

И. Сталин в период II съезда партии. — Пролетарули რევოლუცია, 1933, № 1, с. 145—166; Партработник Закавказья, 1933, № 4—5, с. 14—22.

21. Жордания, Рамишвили и К° в борьбе против Октябрьской революции. — Борьба классов, 1933, № 6, с. 101—111.

22. Закавказье накануне 1917 г. — Историк-марксист, 1933, № 5 (33), с. 96—117.

1934

23. Аджаристан в период английской оккупации. — Борьба классов, 1934, № 12, с. 63—71.

24. Рабочее движение в Грузии в период Закавказского Комиссариата и Сейма. [Гражданская война в Закавказье] — История пролетариата СССР, 1934, № 3 (19), с. 78—96.

25. Рабочее движение в Закавказье в 1917 г. — История пролетариата СССР, 1934, № 1 (17), с. 47—64.

1935

26. Пролетариат Грузии в борьбе за власть в 1919 г. — История пролетариата СССР, 1935, № 2, с. 33—67.

27. Борьба за пролетарскую революцию в Грузии. Очерки 1917—1920 г. Тифлис, «Заря Востока», [1936]. XIV, 472 с. 2 вкл. л. портр. (Тифл. фил. Ин-та Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б)).

28. Гурийское крестьянское восстание. — Малая Советская Энциклопедия. 2-е изд. Т. 3. М., 1936, с. 571—572.

1937

29. დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება 1905 წ. — პარტიული შუენებლობა, 1937, № 23—24, გვ. 59—64.

Декабрьское вооруженное восстание 1905 г. — Партиული მშენებლობა, 1937, № 23—24, с. 59—64.

30. დიადი პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვება ამიერკავკასიაში. — პარტიული შუენებლობა, 1937, № 19, გვ. 43—56.

Победа Великой пролетарской революции в Закавказье. — Партиული მშენებლობა, 1937, № 19, с. 43—65.

31. ვიქტორ კონსტანტინეს ძე კურნატოვსკი (1868—1912). — კომუნისტი, 1937, 20 სექტ., გვ. 3.

Виктор Константинович Курнатовский (1868—1912). — Кომუნისტი, 1937, 20 сент., с. 3.

32. პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვება საქართველოში. — პარტიული შუენებლობა, 1937, № 21, გვ. 68—93.

Победа пролетарской революции в Грузии. — Партиული მშენებლობა, 1937, № 21, с. 68—93.

33. Победа Великой пролетарской революции в Закавказье [1917—1921 гг.]. — Партийное строительство (Тбилиси), 1937, № 16, с. 52—63; Исторический журнал, 1937, № 10, с. 98—108.

1938

34. ბრძოლა პროლეტარული რევოლუციისათვის საქართველოში. ნარკვევები. 1917—1921. თბ., საქ. კ. პ. (ბ) ც. კ. პარტგამომცემლობა, 1938. IX, 468 გვ.; სურ. 2 ჩართ. ფ. (საკ. კ. პ. (ბ) ც. კ. თან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინ-ტის თბილისის ფილიალი).

რეც.: ნანიტაშვილი ბ. — ბოლშევიკი, 1939, № 7, გვ. 86-96.

Борьба за пролетарскую революцию в Грузии. Очерки 1917—1921. Тб., Партиздат ЦК КП(б) Грузии, 1938, IX, 468 с.; 2 вкл. л. портр. (Тбилисский филиал Ин-та Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б)).

Рец.: Наниташвили В. — Болшевики, 1939, № 7, с. 86-96.

Рец.: Махарадзе Н. — Историк-марксист, 1939, № 5—6, с. 253-255.

35. გლეხთა გამოსვლა სამეგრელოში 1857 წელს. — თბილ. უნ-ტის შრომები, ტ. 6, სერია საზოგადოებათმცოდნეობანი, 1938, გვ. 1-15.

Выступление крестьян в Мингрелии в 1857 г. — Труды Тбил. ун-та, т. 6, Серия обществоведение, 1938, с. 1-15.

36. მარქსისტულ-ლენინური ისტორიული მეცნიერებისათვის. — პარტიული მშენებლობა, 1938, № 1, გვ. 44-52.

За марксистско-ленинскую историческую науку. — Партиული მშენებლობა, 1938, № 1, с. 44-52.

37. სადგურ შამქორსა და თბილისში, ალექსანდრეს ბაღში მომხდარი დაზვრეტის XX წლისთავისათვის. — პარტიული მშენებლობა, 1938, № 2, გვ. 85-94.

ნაწყვეტი დაიბეჭდა გაზ. — საბჭოთა აფხაზეთი, 1938, 23 თებ., გვ. 4.

К XX годовщине расстрела на станции Шамкори и в Тбилиси, в Александровском саду. — Партиული მშენებლობა, 1938, № 2, с. 85—94.

Отрывок напеч. в газ. — Сабчота Апхазети, 1938, 23 февр., с. 4.

38. Присоединение Грузии к царской России. — Исторический журнал, 1938, № 7, с. 14—23.

1939

39. საქართველოს შეერთება მეფის რუსეთთან. — თბილისის უნ-ტის შრომები, ტ. 10, 1939, გვ. 1—19.

Присоединение Грузии к царской России. — Труды Тбил. ун-та, т. 10, 1939, с. 1-19.

40. Иван Александрович Джавахишвили (проф. Тбил. гос. ун-та, директор Музея Руставели, кандидат в действит. члены Акад. наук СССР). — Правда, 1939, 24 янв., с. 3.

Соавторы: С. Джанашиа, Н. Мухелишвили, Д. Кипшидзе.

1940

41. 1905 წლის 9 (22) იანვრის გამოსახილი საქართველოში. (კონსულტაცია). — ახალგაზრდა ბოლშევიკი, 1940, № 1, გვ. 37—44.

Отголосок 9 (22) января 1905 г. в Грузии. (Консультация). — Ахалгазда болшевики, 1940, № 1, с. 37-44.

42. რსდმპ-ის კავკასიის კავშირის კომიტეტი. — პროლეტარული რევოლუცია, 1940, № 2, გვ. 3-14.

Комитет Кавказского Союза РСДРП. — Пролетарული რევოლუცია, 1940, № 2, с. 3-14.

43. საქართველოს ისტორია უძველესი ხანიდან ჩვენს დრომდე. შემდგენლები: ს. ჯანაშია, ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი და გ. ხაჭაპურიძე. თბ., სახელგამი, 1940. 488, [2] გვ. — ხელნაწერის უფლებით.

რეც.: გამსახურდია კ. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს გამო. — წგ-ში: გამსახურდია კ. რჩეული თხზულებანი. ტ. 7. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1965, გვ. 422—430.

История Грузии с древнейших времен до наших дней. Составители: С. Джанашия, Ив. Джавахишвили, Н. Бердзенишвили и Г. Хачапуридзе. Тб., Госиздат ГССР, 1940. 488, [2] с. — На правах рукописи.

Рец.: Гамсахурдия К. По поводу учебника истории Грузии. — В кн.: Гамсахурдия К. Избранные произведения. Т. 7. Тб., «Сабчота Сакарთველო», 1965, с. 422—430.

44. საქართველოს XIX და XX საუკუნეთა ისტორია. თბ., სახელგამი, 1940. 235 გვ.

История Грузии XIX и XX вв. Тб., Госиздат ГССР, 1940. 235 с.

45. Грузия во второй половине XIX века. — Историк-марксист, 1940, кн. 8, с. 46—66.

46. Передовой советский ученый. [И. А. Джавахишвили]. — Заря Востока, 1940, 21 ноября, с. 3.

1941

47. 1812 წლის სამამულო ომი. — კომუნისტური აღზრდისათვის, 1941, 6, გვ. 34—37; კომუნისტი, 1941, 28 ივნ., გვ. 3.

Отечественная война 1812 г. — Комунистури აგრძისათვის, 1941, № 6, с. 34—37; Комунисти, 1941, 28 июня, с. 3.

48. 1905-1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. თბ., სახელგამი, 1941. 108 გვ.; 1 ჩართ. ფურც. პორტრ. (საკ. კ. პ. (ბ) ცკ-თან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინ-ტის თბილისის ფილიალში).

რეც.: ბირკაია ვრ. აკად. გ. ვ. ხაჭაპურიძის ახალი შრომა. — მებრძოლი (ზუგდიდი), 1941, 18 ივნ., გვ. 3.

Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Госиздат ГССР, 1941. 108 с.; 1 вкл. л. портр. (Тбил. филиал Ин-та Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б)).

Рец.: Биркая Гр. Новый труд акад. Г. В. Хачапуридзе. — Мебрдзоли (Зугдиди), 1941, 18 июня, с. 3.

49. გერმანელი ინტერვენტები საქართველოში 1918 წელს. — კომუნისტი, 1941, 12 ივლ., გვ. 2.

Немецкие интервенты в Грузии в 1918 г. — Комунисти, 1941, 12 июля, с. 2.

50. გურიის გლეხთა 1841 წლის რევოლუციური აჯანყების 100 წლისთავი. — კომუნისტი, 1941, 4 ივნ., გვ. 3.

К 100-летию революционного восстания гурийского крестьянства. — Комунисти, 1941, 4 июня, с. 3.

51. დიმიტრი დონსკოი (ჩვენნი სამშობლოს გმირული წარსულიდან). — კომუნისტი, 1941, 21 დეკ., გვ. 4.

Димитрий донской (Из героического прошлого нашей Родины). — Комунисти, 1941, 21 дек., с. 4.

52. ლენინის ქალაქი გამანადგურებელ წინააღმდეგობას გაუწევს მძვინვარე ფაშიზმს. — კომუნისტი, 1941, 28 აგვ., გვ. 3.

Город Ленина окажет сокрушительное сопротивление свирепому фашизму. — Комунисти, 1941, 28 авг., с. 3.

53. პროფ. ა. ფ. ლაისტერი. (ნეკროლოგი).-ხელს აწერენ: დ. ყიფშიძე, ვ. ხაჭაპურიძე, ა. ხარაძე და სხვ. — კომუნისტი, 1941, 5 თებ., გვ. 4. Заря Востока, 1941, 5 февр., с. 4.

Проф. А. Ф. Ляйстер. (Некролог). — Подписи: Д. Кипшидзе, Г. Хачапуридзе, А. Харაძე и др. — Комунисти, 1941, 5 февр., с. 4; Заря Востока, 1941, 5 февр., с. 4.

54. საბჭოთა ხალხის დიდი წინაპრები. — ბოლშევიკი, 1941, № 11, გვ. 65—74.

Великие предки советского народа. — Болшевики, 1941, № 11, с. 65—74.

55. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა 20 წლის მანძილზე. — წგ-ში: საქართველოს სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების 20 წლისთავისათვის. (სტატიები და დოკუმენტები). [თბ.], სახელგამი, 1941, გვ. 279—329.

Грузинская Советская Социалистическая Республика за 20 лет. — В кн.: К 20-летию победы Социалистической революции в Грузии (Статьи и документы). [Тб.], Госиздат ГССР, 1941, с. 279—329.

56. ქართველი ხალხი აღსაფხვანად გადაწყვეტილებებით — იბრძოლოს მტრის სრულ განადგურებამდე. — კომუნისტი, 1941, 4 ნომბ., გვ. 3.

Грузинский народ полон решимости бороться до полного разгрома врага. — Комунисти, 1941, 4 ноября, с. 3.

57. ცარიცინის გმირული დაცვა 1918 წელს, სტალინის ხელმძღვანელობით. — კომუნისტი, 1941, 15 აგვ., გვ. 3.

Героическая защита Царицына 1918 г. под руководством Сталина. — Комунисти, 1941, 15 авг., с. 3.

58. Героическая эпопея. [К 100-летию крестьянского восстания в Грузии]. — Заря Востока, 1941, 4 июня, с. 3.

59. Проникновение марксизма в Грузию. [70—90 гг. XIX в.]. — Исторический журнал, 1941, № 6, с. 1—9.

60. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. — Исторические записки (Ин-т истории Акад. наук СССР), т. 11, 1941, с. 84—113.

1942

61. ამიერკავკასიის ხალხთა ლენინურ-სტალინური მეგობრობა დიდი ძალაა. — კომუნისტი, 1942, 5 სექტ., გვ. 2.

Ленинско-Сталинская дружба народов Закавказья — великая сила. — Комунисти, 1942, 5 сент., с. 2.

62. ამიერკავკასიის ხალხთა ურდვევი მეგობრობა. — ბოლშევიკი, 1942, № 7, გვ. 39—45.

Нерушимая дружба народов Закавказья. — Болшевики, 1942, № 7, с. 39—45.

63. გერმანელ ოკუპანტთა თარეში საქართველოში მენშევიკების დროს. — კომუნისტი, 1942, 23 თებ., გვ. 4.

Разгул немецких оккупантов в Грузии во время меньшевиков. — Комунисти, 1942, 23 февр., с. 4.

64. ოქტომბრის დიდი სოციალისტური რევოლუცია და ქართველი ხალხი. — ბოლშევიკი, 1942, № 11, გვ. 33—46.

Великая Октябрьская Социалистическая революция и грузинский народ. — Болшевики, 1942, № 11, с. 33-46.

65. პირსისხლიანი ფაშიზმი ვერ მოსპობს დიდი რუსი ხალხის კულტურას. — ბოლშევიკი, 1942, № 2, გვ. 45-57.

Кровавый фашизм не сможет уничтожить культуру Великого русского народа! — Болшевики, 1942, № 2, с. 45—57.

66. Германские оккупанты в Грузии в 1918 году. — Исторический журнал, 1942, кн. 1-2 (101—102), с. 54-60.

67. Грузинский народ в борьбе за свою независимость. Тб., Изд-во Тбил. ун-та. 1942. 72 с.

რეც.: გვინჩიძე შ. — კომუნისტი, 1942, 7 ივლ., გვ. 2.

Рец.: Гвинчидзе Ш. — Комунисти, 1942, 1 июля, с. 2.

1943

68. Грузинский народ в борьбе за свою свободу и независимость. Тб., Госиздат ГССР, 1943. 176 с. 2 вкл. л. портр. — Библиогр. в подстр. примеч.

Рец.: Ярославский Е. — Правда, 1943, 12 июля, с. 2-3.

1944

69. ქართველი ხალხი კავკასიისათვის ბრძოლაში. — კომუნისტი, 1944, 26 სექტ., გვ. 2; განთიადი (ქლუხორი), 1944, 6 ოქტ., გვ. 1—2.

Грузинский народ в битвах за Кавказ. — Комунисти, 1944, 26 сент., с. 2; Гантиади (Клухори), 1944, 6 окт., с. 1-2.

70. შვედი ინტერვენტების განადგურება პოლტავასთან (1709 წ. 8 ივლისს) ჩვენი სამშობლოს გმირული წარსულიდან. — კომუნისტი, 1944, 8 ივლ., გვ. 2.

Уничтожение шведских интервентов у Полтавы. (8 июля 1709 г.). Из героического прошлого нашей родины. — Комунисти, 1944, 8 июля, с. 2.

71. Грузинский народ в битве за Кавказ. — Исторический журнал, 1944, кн. 9, с. 3-11.

1945

72. დეკაბრისტები საქართველოში [დეკაბრისტების აჯანყების 120 წლისთავისათვის]. — მნათობი, 1945, № 11—12, გვ. 124—140.

Декабристы в Грузии. [К 120-летию восстания декабристов]. — Мნათობი, 1945, № 11-12, с. 124-140.

73. სტალინი — საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების სულისჩამდგმელი და ორგანიზატორი. — კომუნისტი, 1945, 6 ნოემბ., გვ. 2.

Сталин — вдохновитель и организатор победы Социалистической революции в Грузии. — Комунисти, 1945, 6 ноября, с. 2.

1946

74. საქართველოს ბოლშევიკები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში. — კომუნისტი, 1946, 19 თებ., გვ. 2.

Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. — Комунисти, 1946, 19 фев., с. 2.

75. К вопросу о культурных связях России и Грузии в первую половину XIX века. — Вопросы истории, 1946, № 5—6, с. 76-89.

1947

76. სახელოვანი ქართველი ისტორიკოსის [ს. ჯანაშიას] ხსოვნას. — კომუნისტი, 1947, 18 ნოემბ., გვ. 2. — ხელმოწერა: ნ. ბერძენიშვილი, გ. ხაჭაპურიძე, ექ. თაყაიშვილი და [სხვ.].

Памяти выдающегося грузинского историка [С. Джанашия]. — Комунисти, 1947, 18 ноября, с. 2. — Подписи: Н. Бердзенишвили, Г. Хачапуридзе, Е. Такаишвили и [др.].

77. Большевики Грузии в борьбе за победу социалистической революции. (На путях к Октябрю. Исторические даты). — Заря Востока, 1947, 26 сент., с. 2.

78. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. [М.], Госполитиздат, 1947, 247 с. с портр. 2 л. портр.

რეც.: მირცხულავა ი. — ბოლშევიკი, 1948, № 1, გვ. 55—67.

Рец.: Мирцхулава И. — Большевики, 1948, № 1, с. 55-67.

79. Победа социалистической революции в Грузии. — Заря Востока, 1947, 6 ноября, с. 3.

1948

80. საქართველოს ბოლშევიკების ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის. თბ., სახელგამი, 1948. 291 გვ.; 2 ფ. პორტრ. (საჯ. კ. ბ. (ბ) ც. კ-თან არსებ. მარქს-ენგელს-ლენინის ინ-ტის საქ. ფილიალი).

Борьба грузинских большевиков за победу Советской власти. Тб., Госиздат ГССР, 1948, с. 291; 2 л. портр. (Груз. филиал Ин-та Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б)).

81. Советская Грузия. [М.], Госполитиздат, 1948. 120 с.; 1 л. карт.

Рец.: Агаян Ц. П. — Известия АН Арм. ССР. Общественные науки, 1950, № 4, с. 89—101.

1949

82. სამამულო ომის ისტორიის შემსწავლელი კომისია. — წგ-ში: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის 1948 წლის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის ანგარიში. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამბა, 1949, გვ. 178—179.

Комиссия по изучению истории Отечественной войны. — В кн.: Отчет о научно-исследовательской работе Академии наук Грузинской ССР за 1948 г. Тб., Изд. Акад. наук Груз. ССР, 1949, с. 178-179.

83. Революция 1905—1907 гг в Грузии. — В сб.: Революция 1905—1907 годов в национальных районах России. [М.], Госполитиздат, 1949, с. 389—440.

84. Грузинская Советская Социалистическая Республика. Рига, Латгосиздат, 1949. 84 с.; 1 л. карт. — На латыш. яз.

1950

85. Абхазская АССР. Исторический очерк. — Большая Советская энциклопедия. Изд. 2-е. Т. 1. М., 1950, с. 47-54.

Соавторы: С. Н. Джанашиа и З. В. Анчабадзе.

86. Аджарская АССР. Исторический очерк. — Большая Советская энциклопедия. Изд. 2-е. Т. 1. М., 1950, с. 399-403.

Соавторы: В. Н. Габашвили, Ш. А. Месхия и З. В. Анчабадзе.

87. Дворянское движение в Грузии в 30-х годах XIX столетия. — Вопросы истории, 1950, № 7, с. 45—60.

88. К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., «Заря Востока», 1950. 564 с. (Тбилис. гос. ун-т).

რეც.: რატიანი პ. საქართველოს ისტორიის გაუმბრალდებლად წინააღმდეგ. — აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინ-ტის შრომები, ტ. 24, 1951, გვ. 345—354.

Рец.: Ратиани П. Против упрощения истории Грузии. — Труды Абхазского ин-та языка, литературы и истории, т. 24, 1951, с. 345-354.

Рец.: Арутюнов Г. — Вопросы истории, 1951, № 7, с. 110—114.

Рец.: Новая книга по истории Грузии. — Заря Востока, 1950, 25 ноября, с. 2.

1951

89. Англо-американские интервенты. — Заря Востока, 1951, 10 авг. с. 3.

90. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. 2-е перераб. и доп. изд. [М.], Госполитиздат, 1951. 343 с. 2 л. илл.

რეც.: სურგულაძე ა. მნიშვნელოვანი შენაძენი პარტიულ ისტორიულ ლიტერატურაში. — ბოლშევიკი, 1951, № 11, გვ. 91—96.

Рец.: Сургуладзе А. Значительное приобретение в партийно-исторической литературе. — *Болшевики*, 1951, № 11, с. 91-96.

Рец.: Каландадзе Ц. К истории борьбы за Советскую власть в Грузии. — *Заря Востока*, 1951, 16 ноября, с. 2-3.

91. Победа Советской власти в Грузии. (К 30-летию Советской власти в Грузии). Доклад, прочитанный 27-го октября 1950 г. на объединенной сессии Отделения истории и философии АН СССР и Отделения общественных наук АН Арм. ССР, посвященной XXX годовщине установления Советской власти в Армении. — *Известия Академии наук Армянской ССР. Общественные науки*, 1951, № 2, с. 5-22.

Имеется отд. оттиск.

92. 30 лет Советской Грузии. — *Известия Акад. наук СССР. Серия истории и философии*, 1951, № 2, с. 113—123.

1952

93. Грузинская Советская Социалистическая Республика. Исторический очерк. [История Грузии 19—20 вв.]. — *Большая Советская энциклопедия*. Изд. 2-е. Т. 13. М., 1952, с. 39-55.

1954

94. საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება საქართველოში. [თბ.], სახელგამი, 1954. 440 გვ. 2 ფ. პორტრ.

Победа Советской власти в Грузии. [Тб.], Госиздат ГССР, 1954. 440 с.; 2 л. портр.

95. საქართველოს შეერთება რუსეთთან. — *მნათობი*, 1954, № 2, გვ. 124—138.

Присоединение Грузии к России. — *Мнათობი*, 1954, № 2, с. 124-138.

96. Навеки с Россией. [Из истории совместной борьбы грузинского и русского народов против социального гнета и иноземных поработителей]. — *Заря Востока*, 1954, 5 янв., с. 3.

97. Об историческом значении присоединения Грузии к России. — *Вопросы истории*, 1954, № 5, с. 97—110.

1955

98. 1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. თბ., საქ. სრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1955. 162 გვ.; 16 ფ. ილ. (საქ. სსრ მეცნ. აკადემია. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინ-ტი).

რეც.: შარიკაძე ს. და შველიძე ნ. ნარკვევები საქართველოში 1905-1907 წლების რევოლუციის შესახებ. — მნათობი, 1955, № 11, გვ. 189—191.

რეც.: შველიძე ზ. დიადი იუბილესადმი მიძღვნილი შრომები. — თბილ. უნ-ტის შრომები, ტ. 57, 1955, გვ. 351—356.

რეც.: ხუნდაძე ე. დიადი თარიღის აღსანიშნავად. — კომუნისტი, 1955, 30 აპრ., გვ. 3.

Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Изд-во Акад. наук ГССР, 1955. 162 с.; 16 л. илл. (Академия наук ГССР. Ин-т истории им. Ив. Джавахишвили).

Рец.: Шарикадзе С. и Швелидзе Н. Очерки о революции 1905—1907 гг в Грузии. — Мнათоби, 1955, № 11, с. 189—191.

Рец.: Швелидзе З. Труды, посвященные замечательному юбилею. — Труды Тбил. ун-та, т. 57, 1955, с. 351—356.

Рец.: Хундадзе Э. В ознаменование великой даты. — Коммунисти, 1955, 30 апр., с. 3.

Рец.: Мелуха Д. Книга о славной революционной борьбе грузинского народа. — Заря Востока, 1955, 1 марта, с. 3.

99. რუსეთის 1905-1907 წლების რევოლუცია. (50 წლისთავის გამო). თბილისში წაკითხული საჯარო ლექციის სტენოგრამა თბ., 1955. 28 გვ. (საქართველოს სსრ პოლიტიკური და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელი საზოგადოება).

რეც.: შველიძე ზ. დიადი იუბილესადმი მიძღვნილი შრომები. — თბილ. უნ-ტის შრომები, ტ. 57, 1955, გვ. 351-356.

Революция 1905—1907 гг в России. (К 50-летию). Стенограмма публичной лекции, прочитанной в Тбилиси. Тб., 1955. 28 с. (О-во по распространению политических и научных знаний Грузинской ССР).

Рец.: Швелидзе З. Труды, посвященные замечательному юбилею. — Труды Тбил. ун-та, т. 57, 1955, с. 351-356.

100. რუსეთთან საქართველოს შეერთების ისტორიული მნიშვნელობა. თბილისში წაკითხული საჯარო ლექციის სტენოგრამა თბ., 1955. 48 გვ. (საქართველოს სსრ პოლიტიკური და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელი საზოგადოება).

Историческое значение присоединения Грузии к России. Стенограмма публичной лекции, прочитанной в Тбилиси. Тб., 1955. 48 с. (О-во по распространению политических и научных знаний Грузинской ССР).

101. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. — В сб.: Революция 1905—1907 гг. в национальных районах России. М., Госполитиздат, 1955, с. 471-535.

102. საქართველოს ისტორია. მაკეტი. ხელნაწერის უფლებით.
ტ. 2. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1956. 252 გვ.

თანაავტორები: ა. კიკვიძე და ნ. მახარაძე.

История Грузии. Макет. На правах рукописи. Т. 2, Тб.,
Изд-во Акад. наук ГССР, 1956. 252 с.

Соавторы: А. Киквидзе и Н. Махарадзе.

103. საქართველოს მუშათა კლასი რუსეთის პირველ რევო-
ლუციამში. — ისტორიის ინ-ტის შრომები, ტ. 2, 1956, გვ. 25-50.—
რეზიუმე რუს. ენ.

Рабочий класс Грузии в первой русской революции. —
Труды Ин-та истории, т. 2, 1956, с. 25—50. — Резюме на
рус. яз.

104. Борьба грузинского народа за установление Со-
ветской власти. [Изд. 3-е, испр. и доп.]. М., Госполитиздат,
1956. 287 с.

რეც.: ბასილაშვილი ი. სახელოვანი ბრძოლის ამსახველი ფურ-
ცლები. — ახალგაზრდა კომუნისტი, 1957, 1 აგვ., გვ. 2.

Рец.: Басилашвили И. Страницы, отражающие славную
борьбу. — Ахалгазრда კომუნისტი, 1957, 1 ავგ., ს. 2.

რეც.: სურგულაძე ა. საქართველოს შრომელთა ბრძოლა საბ-
ჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის. — საქართველოს კომუ-
ნისტი, 1957, № 2, გვ. 85-90.

Рец.: Сургуладзе А. Борьба трудящихся Грузии за по-
беду Советской власти. — Сакартвелოს კომუნისტი, 1957,
№ 2, с. 85—90.

Рец.: Джиджеишвили М. Книга о борьбе трудящихся
Грузии за Советскую власть. — Заря Востока, 3 апр., 1957,
с. 3.

Рец.: Хуციшвили Я. Книга о героической борьбе грузин-
ского народа за победу Советской власти. — Литературная
Грузия, 1957, № 2, с. 133-134.

105. Участие рабочих и крестьян Закавказья в револю-
ции 1905—1907 гг. [Доклад на расшир. заседании учен. со-
вета Ин-та истории Акад. наук СССР, посвящ. 50-летию
первой русской революции 1905—1907 гг.]. — Доклады и
сообщ. Ин-та истории (Акад. наук СССР), вып. 9, 1956,
с. 40—47.

106. დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა. — საქართველოს კომუნისტი, 1957, № 10, გვ. 15-26.

Всемирно-историческое значение Великой Октябрьской социалистической революции. — Сакартвелოს კომუნისტი, 1957, № 10, с. 15-26.

107. საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მომზადებისა და გატარების პერიოდში (1917-წლის აპრილი — 1918 წ.). — წგ-ში: საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები. ნაწ. 1. (1883-1921 წ.). თბ., საქც. ცკ-ის გამ-ბა, 1957, გვ. 374—417.

Большевистские организации Грузии в период подготовки и проведение Великой Октябрьской социалистической революции. — В кн.: Очерки истории коммунистической партии Грузии. Ч. 1. (1883-1921 гг.). Тб., Изд-во ЦК КП Грузии, 1957, с. 374-417.

108. საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები უცხოეთის სამხედრო ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის პერიოდში (1918 წ. — 1921 წ. მარტი). — წგ-ში: საქართველოს კომუნისტური პარტიის ნარკვევები. ნაწ. 1. (1883—1921 წ.). თბ., საქ. ცკ-ის გამ-ბა, 1957, გვ. 418—472.

Большевистские организации Грузии в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. — В кн.: Очерки истории Коммунистической партии Грузии. Ч. 1. (1883-1921 гг.). Тб., Изд-во ЦК КП Грузии, 1957, с. 418-472.

109. ქართველი ხალხის ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1957. 388 გვ. (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია).

Борьба грузинского народа за установление Советской власти. Тб., Изд-во Акад. наук ГССР, 1957. 488 с. (Академия наук ГССР).

1958

110. საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება საქართველოში. — ისტორიის ინ-ტის შრომები, ტ. 3, 1958, გვ. 45-56.

Победа Советской власти в Грузии. — Труды Ин-та истории, т. 3, 1958, с. 45-56.

111. შრომები. ტ. 2. საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში (ისტორიული ნარკვევი). თბ., თბილ. უნ-ტის გამ-ბა, 1958. 380 გვ. (საქ. სსრ მეცნ. აკადემია. თბილ. სახ. უნ-ტი).

Труды. Т. 2. Грузия в первой половине XIX века. (Исторический очерк). Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1958. 380 с. (Академия наук ГССР. Тбил. гос. ун-т).

ბ. ხაჭაპურიძის რედაქციით გამოცემული შრომები

ТРУДЫ, ВЫШЕДШИЕ ПОД РЕДАКЦИЕЙ Г. В. ХАЧАПУРИДЗЕ

1921

112. ჟურნ. „ნაკადული“. 1921, № 1—5; 1922, № 1—4; 1923, № 1, 11—12; 1924, № 1—12; 1925; № 1, 11—12; 1926, № 1—12; 1927, № 1—12.

სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

Журн. «Накадули». 1921, № 1—5; 1922, № 1—4; 1923, № 1, 11—12; 1924, № 1—12; 1925, № 1, 11—12; 1926, № 1—12; 1927, № 1—12.

Член редакционной коллегии.

1923

113. ჟურნ. „კომუნისტური განათლება“. 1923, № 1. 102 გვ.

Журн. «Комунистури განათლება». 1923, № 1. 102 с.

114. Журн. «Просвещение и коммунизм», 1923, № 1. 160 с.

1937

115. ჟურნ. „პროლეტარული რევოლუცია“. 1937, № 1; 1939, № 1; 1940, № 2; 1943, № 3.

სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

Журн. «Пролетарული რევოლუცია». 1937, № 1; 1939, № 1; 1940, № 2; 1943, № 3.

Член редакционной коллегии.

116. სსრკ ხალხთა ისტორიის მოკლე ქრონოლოგიური ცხრილი. (ნაწილი 1, XIX ს. შუამდე). თბ., თბილ. უნ-ტის გამ-ბა, 1937. 36 გვ. (თბილისის სახ. უნ-ტი. საქართველოს ისტორიის კაბინეტი). — ხელნაწერის უფლებით.

Краткая хронологическая таблица истории народов СССР. (Часть I, до середины XIX в.). Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1937. 36 с. (Тбил. гос. ун-т. Кабинет истории Грузии). — На правах рукописи.

1938

117. სამოქალაქო ომის ისტორია სსრ კავშირში. ტ. I: დიდი პროლეტარული რევოლუციის მომზადება. (ომის დასაწყისიდან 1917 წ. ოქტომბრის დასაწყისამდე) თბ., სახელგამი, 1938. 558 გვ.

История гражданской войны в СССР. Т. 1. Подготовка великой пролетарской революции. (От начала войны до начала Октября 1917 г.). Тб., Госиздат ГССР, 1938. 558 с.

1939

118. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები. 1939, ტ. VIII—X; 1940, ტ. XI—XVI; 1941, ტ. XVIII.

სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

Труды Тбилисского университета. 1939, т. VIII—X; 1940, т. XI—XVI; 1941, т. XVIII.

Член редакционной коллегии.

1947

119. Бухникашвили Г. Гори. Исторический очерк. Тб., «Заря Востока», 1947. 178 с.

1956

120. საქართველოს ისტორია. მაკეტი. ხელნაწერის უფლებით. ტ. I. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1956. 588 გვ.

სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

История Грузии. Макет. На правах рукописи. Т. 1. Тб., Изд-во Акад. наук ГССР, 1956. 588 с.

Член редакционной коллегии.

121. საქართველოს ისტორია. მაკეტი. ხელნაწერის უფლებით. ტ. 2. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1956. 252 გვ.

სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

История Грузии. Макет. На правах рукописи. Т. 2. Тб., Изд-во Акад. наук ГССР, 1956. 252 с.

Член редакционной коллегии.

122. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Сборник документов. Составители: С. Маглакелидзе и А. Иовидзе. Тб., «Сахелгами», 1956. 174 с.

Член редакционной коллегии.

1958

123. Борьба за победу Советской власти в Грузии: Документы и материалы (1917—1921 гг.). Составители: С. Д. Беридзе, А. М. Иовидзе, С. В. Маглакелидзе и Ш. К. Чхетия. Тб., «Сабчота Сакартвело», 1958. 786 с.

Ответственный редактор.

ლიბერატურა ბ. ხაჭავაძის შესახებ
ЛИТЕРАТУРА о Г. В. ХАЧАПУРИДЗЕ

1918

124. Члены кл. «Юных печатников» при типографии И. П. Кушнарера. [На снимке Г. В. Хачапуридзе] — Друг клубиста, 1918, № 2—3, с. 1.

1938

125. კიკნაძე გ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის XX წლისთავი. [თბილისის სახ. უნ-ტის პრორექტორი გ. ხაჭავაძიძე. პორტრეტი]. — თბილ. უნ-ტის შრომები, ტ. 7, 1938, გვ. VIII.

Кикнадзе Г. XX лет Тбилисского Государственного университета. [Проректор Тбил. гос. ун-та Г. В. Хачапуридзе. Портрет]. — Труды Тбил. ун-та, т. 7, 1938, с. VIII.

126. სურათზე გ. ხაჭავაძიძე და სხვ. — ახალგაზრდა კომუნისტი, 1938, 30 მაისი, გვ. 3.

На фото Г. В. Хачапуридзе и др. — Ахалгазрда коммунисти, 1938, 30 мая, с. 3.

1939

127. ნანიტაშვილი ბ. გ. ვ. ხაჭავაძიძე — ბრძოლა პროლეტარული რევოლუციისათვის საქართველოში. თბ., სახელგამი, 1938. 468 გვ. [რეც.]. — ბოლშევიკი, 1939, № 7, გვ. 86-96.

Наниташвили Б., Г. В. Хачапуридзе — Борьба за пролетарскую революцию в Грузии. Тб., Госиздат ГССР, 1938. 468 с. [Рец.]. — Большевики, 1939, № 7, с. 86—96.

128. პროფ. გ. ვ. ხაჭავაძიძე. — ბოლშევიკური კადრებისათვის, 1939, 7 აპრ., გვ. 3.

Проф. Г. В. Хачапуридзе. — Болшевикури кадребისათვის, 1939, 7 აპრ., ს. 3.

129. Дадიალი П. Профессор Г. В. Хачапуридзе. — Вечерний Тбилиси, 1939, 19 янв., с. 3.

130. Махарадзе Н. [Хачапуридзе Г. Борьба за пролетарскую революцию в Грузии. Тб., Партиздат, 1938. 468 с. На груз. яз. Рец.]. — Историк-марксист, 1939, № 5—6, с. 253—255.

1941

131. ბირკაია გრ. აკად. გ. ვ. ხაჭაპურიძის ახალი შრომა. [ხაჭაპურიძე გ. „1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში“. თბ., სახელგამი, 1941. 108 გვ. რეც.]. — მებრძოლი (ზუგდიდი), 1941, 18 ივნისი, გვ. 3.

Биркая Гр. Новый труд акад. Г. В. Хачапуридзе. [Хачапуридзе Г. В. «Революция 1905—1907 гг. в Грузии». Тб., Госиздат СССР, 1941. 108 с. Рец.] — Мебрძოლი (Зугдидი), 1941, 18 ივნისი, ს. 3.

132. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრთა პირველი შემადგენლობა. [გ. ხაჭაპურიძე და სხვ. მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები]. — კომუნისტი, 1941, 24 თებ., გვ. 2; Заря Востока, 1941, 23 февр., с. 2.

Первый состав действительных членов Академии наук Грузинской ССР. [...Г. В. Хачапуридзе и др. Краткие биографические справки]. — Комунисти, 1941, 24 февр., с. 2; Заря Востока, 1941, 23 февр., с. 2.

133. Новые книги [выпущенные к 20-летию Советской Грузии на грузинском языке: ...Проф. Г. В. Хачапуридзе «Революция 1905—1907 гг. в Грузии». Тб., Госиздат СССР, 1941. 108 с.]. — Заря Востока, 1941, 8 марта, с. 2.

1942

134. გვინჩიძე შ. ქართველი ხალხი თავისი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. [Хачაпуриძე Г. В. Грузинский народ в борьбе за свою независимость. Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1942. 72 с. რეც.]. — კომუნისტი, 1942, 7 ივლ., გვ. 2.

Гвинчидзе Ш. Грузинский народ в борьбе за свою независимость. [Хачапуридзе Г. В. Грузинский народ в борьбе за свою независимость. Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1942. 72 с. Рец.]. — Комунисти, 1942, 7 ივლისი, ს. 2.

1943

135. Ярославский Е. Грузинский народ в борьбе за свою свободу и независимость. [Хачапуридзе Г. В. Грузинский народ в борьбе за свою свободу и независимость. Тб., Госиздат СССР, 1943. 176 с. Рец.]. — Правда, 1943, 12 июля, с. 2—3.

1945

136. აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების სხდომა. მეგობრული შარჯი ვ. ბერიძისა. — წიანგი, 1945, № 5, გვ. 4.

Заседание Отделения общественных наук Академии наук Груз. ССР. Дружеский шарж В. Беридзе. — Нианги, 1945, № 5, с. 4.

137. ბრძანებულება სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა. [სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის 220 წლისთავთან დაკავშირებით, მეცნიერებაში თვალსაჩინო დამსახურებისათვის გ. ვ. ხაჭაპურიძის შრომის წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოების შესახებ.] — კომუნისტი, 1945, 17 ივნ., გვ. 1; Правда, 1945, 13 июня, с. 1; Известия, 1945, 13 июня, с. 2.

Указ Президиума Верховного Совета СССР. [О награждении за выдающиеся заслуги в развитии науки, в связи с 220-летием Академии наук ССР Орденом Трудового Красного знамени Г. В. Хачапуридзе]. — Комунисти, 1945, 17 июня, с. 1; Правда, 1945, 13 июня, с. 1; Известия, 1945, 13 июня, с. 2.

1948

138. მირცხულავა ი. გ. ვ. Хачапуридзе. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. М., Госполитиздат, 1947 г. (რეც.). — ბოლშევიკი, 1948, № 1, გვ. 55-67.

Мирцхулава И., Г. В. Хачапуридзе. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. М., Госполитиздат, 1947 г. [Рец.]. — Большевики, 1948, № 1, с. 55—67.

1950

139. Агаян Ц. П., Г. В. Хачапуридзе. Советская Грузия. М., Госполитиздат, 1948. [Рец.]. — Известия Акад. наук Арм. ССР. Общественные науки, 1950, № 4, с. 89—101.

140. Новая книга по истории Грузии. [Хачапуридзе Г. В. К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., «Заря Востока», 1950. 564 с. Рец.]. — Заря Востока, 1950, 25 ноября, с. 2.

141. რატიანი პ. საქართველოს ისტორიის გაუბრალოების წინააღმდეგ. [Хачапуридзе Г. В. К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., «Заря Востока», 1950. 564 с. რეც.]. — აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინ-ტის შრომები, ტ. 24, 1951, გვ. 345—154.

Ратиани П. Против упрощения истории Грузии. [Хачапуридзе Г. В. К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., «Заря Востока», 1950. 564 с. Рец.]. — Труды Абхазского ин-та языка, литературы и истории, т. 24, 1951, с. 345—354.

142. სურგულაძე ა. მნიშვნელოვანი შენახენი პარტიულ ისტორიულ ლიტერატურაში. [Хачапуридзе Г. В. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. М., Госполитиздат, 1951. 343 с. Рец.]. — ბოლშევიკი, 1951, № 1 1, გვ. 91—96.

Сургуладзе А. Значительное приобретение в партийно-исторической литературе. [Хачапуридзе Г. В. Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. М., Госполитиздат, 1951, 343 с. Рец.] — Большевики, 1951, № 11, с. 91—96.

143. Арутюнов Г. Г. В. Хачапуридзе. К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., «Заря Востока», 1950. 562 с. [Рец.]. — Вопросы истории, 1951, № 7, с. 110—114.

144. Каландадзе Ц. К истории борьбы за Советскую власть в Грузии. [Хачапуридзе Г. В. «Большевики Грузии в боях за победу Советской власти. 2-е перераб. и допол. изд. М., Госполитиздат, 1951. 341 с. Рец.]. — Заря Востока, 1951, 16 ноября, с. 2—3.

1955

145. შარიქაძე შ. და შველიძე ნ. ნარკვევები საქართველოში 1905—1907 წლების რევოლუციის შესახებ. [ხაჭაპურიძე გ. 1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1955. 162 გვ. რეც.]. — მნათობი, 1955, № 11, გვ. 189—191.

Шарикадзе Ш. и Швелидзе Н. Очерки о революции 1905—1907 гг. в Грузии. [Хачапуридзе Г. В. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Изд-во Акад. наук ГССР, 1955. 162 с. Рец.]. — Мнათობი, 1955, № 11, с. 189—191.

146. შველიძე ზ. დიადი იუბილესადმი მიძღვნილი შრომები. [ხაჭაპურიძე გ. რუსეთის 1905—1907 წლების რევოლუცია. (50

წლისთავის გამო). თბ., 1955. 28 გვ.; 1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1955. 162 გვ. რეც.] — თბილ. უნ-ტის შრომები, ტ. 57, 1955, გვ. 351—356.

Швелидзе З. Труды, посвященные замечательному юбилею. [Хачапуридзе Г. Революция 1905—1907 гг. в России (К 50-летию). Тб., 1955. 28 с.; Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Изд-во Акад. наук СССР, 1955. 162 с. Рец.] — Труды Тбил. ун-та, т. 57, 1955, с. 351—356.

147. ხუნდაძე ე. დიადი თარიღის აღსანიშნავად. [ხაჭაპურიძე გ. 1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში. თბ., საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1955. 159 გვ. რეც.] — კომუნისტი, 1955, 30 აპრ., გვ. 3.

Хундадзе Э. В ознаменование великой даты. [Хачапуридзе Г. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Изд-во Акад. наук СССР, 1955. 159 с. Рец.] — Комунисти, 1955, 30 апр., с. 3.

148. Мелуха Д. Книга о славной революционной борьбе грузинского народа. [Хачапуридзе Г. Революция 1905—1907 гг. в Грузии. Тб., Изд-во Акад. наук СССР, 1955. 162 с. На груз. яз. Рец.] — Заря Востока, 1955, 25 ноября, с. 2.

1957

149. ბასილაშვილი ი. სახელოვანი ბრძოლის ამსახველი ფურცლები. [Хачапуридзе Г. Борьба грузинского народа за установление Советской власти. Изд. 3-е. Госполитиздат, 1956. 287 с. რეც.] — ახალგაზრდა კომუნისტი, 1957, 1 აგვ., გვ. 2.

Басиладзе И. Страницы, отражающие славную борьбу. [Хачапуридзе Г. Борьба грузинского народа за установление Советской власти. Изд. 3-е. М., Госполитиздат, 1956. 287 с. Рец.] — Ахалгазრდა კომუნისტი, 1957, 1 ავგ., ს. 2.

150. სურგულაძე ა. საქართველოს მშრომელთა ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის. [Хачაпуридзе Г. Борьба грузинского народа за установление Советской власти. М., 287 с. რეც.] — საქართველოს კომუნისტი, 1957, № 2, გვ. 85—90.

Сургуладзе А. Борьба трудящихся Грузии за победу Советской власти. [Хачапуридзе Г. Борьба грузинского народа за установление Советской власти. М., 1956. 287 с. Рец.] — Сакартвелოს კომუნისტი, 1957, № 2, с. 85—90.

151. Джиджеишвили М. Книга о борьбе трудящихся Грузии за Советскую власть. [Хачапуридзе Г. Борьба грузинского народа за установление Советской власти. М., Госполитиздат, 1956. 287 с. Рец.]. — Заря Востока, 1957, 3 апр., с. 3.

152. Хачапуридзе (Пирожков), Георгий Васильевич. — Большая Советская энциклопедия. Изд. 2-е. Т. 46. М., 1957, с. 98.

153. Хуцишвили Я. Книга о героической борьбе грузинского народа за победу Советской власти. [Хачапуридзе Г. В. «Борьба грузинского народа за установление Советской власти. М., Госполитиздат, 1956. 287 с. Рец.]. — Литературная Грузия, 1957, № 2, с. 133—134.

1961

154. Письма Н. К. Крупской и А. В. Луначарского. [Из архива акад. Г. В. Хачапуридзе. Публикация и предисл. З. Л. Швелидзе. К истории культ. строительства в Грузии в первые годы Советской власти]. — Литературная Грузия, 1961, № 2, с. 73—76.

1962

155. მარგიანი გ. XIX—XX საუკუნეთა საქართველოს ისტორიისა და ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფალსიფიკაციის ზოგიერთი ცდის შესახებ უცხოეთში. — საქ. სსრ მეცნ. აკად. საზ. მეცნ. განყ-ბის მოამბე, 1962, № 1, გვ. 270—271, 274—275, 301, 304; № 2, გვ. 198—199.

Маргиани Г. О некоторых попытках фальсификации истории Грузии XIX—XX вв. и грузинской советской историографии за рубежом. — Вестник Отделения общественных наук АН ГССР, 1962, № 1, с. 270—271, 274—275, 301, 304; № 2, с. 198—199.

156. კაჭარავა ი. ქართული ისტორიოგრაფიის საკითხები. თბ., საქ., სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1962. 468 გვ.

გ. ხაჭაპურიძის შესახებ: გვ. გვ. 191, 195, 200, 201, 206, 207, 221, 227, 228, 233-236, 239, 243, 265, 266, 280, 282-285, 293, 296, 297, 300, 335, 344-347, 366, 378, 379, 392, 407, 413, 414, 436.

Качаравა Ю. М. Вопросы грузинской историографии. Тб., Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1962. 468 с.

О Г. В. Хачапуридзе: с.с. 191, 195, 200, 201, 206, 207.

221, 227, 228, 233—236, 239, 243, 265, 266, 280, 282—285, 293, 296, 297, 300, 335, 344—347, 366, 378, 379, 392, 407, 413, 414, 436.

1965

157. გამსახურდია კ. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს გამო. [საქართველოს ისტორია. უძველესი ხანიდან ჩვენს დრომდე. თბ., სახელგამი, 1940. 488 გვ. — ავტ.: ს. ჯანაშია, ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი და გ. ხაჭუპურიძე. — ხელნაწერის უფლებით. რეც.] — წგ.-ში: გამსახურდია კ. რჩეული თხზულებანი. ტ. 7. თბ., „საბჭ. საქართველო“, 1965, გვ. 422—430.

Гамсахурдия К. По поводу учебника истории Грузии. [История Грузии с древнейших времен до наших дней. Тб., Госиздат ГССР, 1940. 488 с.—Авт.: С. Джанашиа, Ив. Джавахишвили, Н. Бердзенишвили и Г. Хачапуридзе. — На правах рукописи. Рец.] — В кн.: Гамсахурдия К. Избранные произведения. Т. 7, Тб., «Сабч. Сакартвело», 1965, с. 422—430.

1968

158. სურგულაძე ივ. და აბაშმაძე ვ. დიდი მოქალაქე და მეცნიერი. — ლენინის დროშა (მახარაძე), 1968, 21 სექტ., გვ. 3.

Сургуладзе Ив. и Абашмадзе В. Большой ученый и гражданин. — Ленинис დროშა (Махარაძე), 1968, 21 სენტ., ს. 3.

159. ჯორბენაძე ს. თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია. თბ., თბილ. უნ-ტის გამ-ბა, 1968. 132 გვ.; 9 ფ. ილ.

გ. ხაჭაპურიძის შესახებ: გვ. 68, 75.

Джорбенадзе С. М. Краткая история Тбилисского университета. Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1968. 132 с.; 9 л. илл.

О Г. В. Хачапуридзе: с. 68, 75.

1972

160. საქართველოს ისტორიის წარკვევები. ტ. 6. საქართველო 1900—1921 წლებში. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1972. 790 გვ.

გ. ხაჭაპურიძის შესახებ: გვ. 28—29.

Очерки истории Грузии. Т. 6. Грузия в 1900—1921 годах. Тб., «Сабчота Сакартвело», 1972. 790 с.

О Г. В. Хачапуридзе: с. 28—29.

1974

161. Академия наук СССР и развитие грузинской науки. 1724-1974. Тб., «Мецნიერება», 1974. 212 с.

О Г. В. Хачапуридзе: с. 189.

162. Джорбенадзе С. М. Учреждения Академии наук Союза ССР и Тбилисский университет. (Документы и факты). Тб., Изд-во Тбил. ун-та, 1974. 238 с.

О Г. В. Хачапуридзе: с. 119, 129, 130, 216.

1975

163. ზაქარიადე შ. რევოლუციური მოძრაობის ისტორიიდან. 1905-1907 წლების რევოლუციის 70 წლისთავისათვის. [ნაწყვეტები გ. ხაჭაპურიძის წიგნიდან „1905-1907 წლების რევოლუცია საქართველოში“. თბ., 1955, გვ. 52, 106.]. — კომუნისტური შრომა (ლანჩხუთი), 1975, 1 მარტი, გვ. 2.

Закариадзе Ш. Из истории революционного движения. К 70-летию революции 1905—1907 гг. [Отрывки из книги Г. Хачапуридзе «Революция 1905—1907 годов в Грузии». Тб., 1955, с. 52, 106.]. — Комунисти шრომა (Ланчхუти), 1975, 1 марта, с. 2.

ბ. ხაჭაპურიძის გარდაცვალება და დაკრძალვა

СМЕРТЬ И ПОХОРОНЫ Г. В. ХАЧАПУРИДЗЕ

164. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისაგან. [განცხადება საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის გ. ვ. ხაჭაპურიძის გარდაცვალების გამო]. — კომუნისტი, 1957, 2 ოქტ., გვ. 1; ახალგაზრდა კომუნისტი, 1957, 3 ოქტ., გვ. 1; Заря Востока, 1957, 2 окт., с. 1.

От Центрального Комитета Коммунистической партии Грузии. [Извещение о кончине действительного члена Академии наук Грузинской ССР, члена-корреспондента Академии наук СССР Г. В. Хачапуридзе]. — Комунисти, 1957, 2 окт., с. 1; Ахалгазрда комунисти, 1957, 3 окт., с. 1; Заря Востока, 1957, 2 окт., с. 1.

165. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსის გ. ვ. ხაჭაპურიძის ხსოვნის უკვდავყოფის შესახებ. [საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილება]. — კომუნისტი, 1957, 2 ოქტ., გვ. 1; ახალგაზრდა კომუნისტი, 1957, 3 ოქტ., გვ. 1; Заря Востока, 1957, 2 окт., с. 1.

Об увековечении памяти академика Академии наук Грузинской ССР Г. В. Хачапуридзе. [Постановление Совета Министров Груз. ССР]. — Комунисти, 1957, 2 окт., с. 1; Ахалгазрда комунисти, 1957, 3 окт., с. 1; Заря Востока, 1957, 2 окт., с. 1.

166. გ. ხაჭაპურიძე. [ნეკროლოგი]. — კომუნისტი, 1957, 3 ოქტ., გვ. 4, სურ-ით. Заря Востока, 1957, 3 окт., с. 3 с портр.

ხელმოწერა: ამხანაგების ჯგუფი.

Г. В. Хачапуридзе. [Некролог]. — Комунисти, 1957, 3 окт., с. 4 с портр.; Заря Востока, 1957, 3 окт., с. 3 с портр.

Подпись: группа товарищей.

167. პროფ. გ. ვ. ხაჭაპურიძე. [ნეკროლოგი]. — ახალგაზრდა სტალინელი, 1957, 4 ოქტ., გვ. 4.

— ხელმოწერა: ამხანაგების ჯგუფი.

Проф. Г. В. Хачапуридзе. [Некролог]. — Ахалгазრდა სტალინელი, 1957, 4 ოქტ., ს. 4.

Подпись: Группа товарищей.

168. გ. ვ. ხაჭაპურიძე. [ნეკროლოგი]. — ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. 4, ნაკვ. 1, 1958, გვ. 197—198; 1 ფ. პორტრ.

Г. В. Хачапуридзе. [Некролог]. — Труды Ин-та истории им. Ив. Джавахишвили, т. 4, ч. 1, 1958, с. 197—198; 1 л. портр.

169. Г. В. Хачапуридзе. [1892—1957. Некролог]. — История СССР, 1958, № 1, с. 245—246.

170. Георгий Васильевич Хачапуридзе. [1892—1957. Некролог]. — Вопросы истории, 1957, № 12, с. 212—213.

დაბადების წლისთავები

ГОДОВЩИНЫ РОЖДЕНИЯ

დაბადების 70 წლისთავი

70-ЛЕТИЕ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

171. შველიძე ზ. გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი. — თბილისი, 1962, 6 ივნ., გვ. 3.

Швелидзе З. Выдающийся грузинский историк. — Тбилиси, 1962, 6 июня, с. 3.

172. შველიძე ზ. შესანიშნავი მეცნიერი და მოქალაქე. — თბილისის უნივერსიტეტი, 1962, 11 ივნ., გვ. 3.

Швелидзе З. Замечательный ученый и гражданин. — Тбилисис университети, 1962, 11 июня, с. 3.

173. Качарава Ю. Замечательный грузинский ученый. — Молодежь Грузии, 1962, 7 июня, с. 3.

174. Швелидзе З. Основоположник грузинской советской историографии. — Вечерний Тбилиси, 1962, 5 июня, с. 2.

დაბადების 75 წლისთავი

75-ЛЕТИЕ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

175. შველიძე ზ. გამოჩენილი მეცნიერის ხსოვნას მიძღვნა. [აკად. გ. ხაჭაპურიძის დაბადების 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი სხდომა თბილ. უნ-ტში]. — თბილისის უნივერსიტეტი, 1967, 6 ოქტ., გვ. 4.

Швелидзе З. Посвящено памяти выдающегося ученого. [Заседание в Тбил. Гос. ун-та, посвященное 75-летию со дня рождения акад. Г. В. Хачапуридзе]. — Тбилисис университети, 1967, 6 окт., с. 4.

176. ხოხლენკო გ. აკადემიკოსი გ. ხაჭაპურიძე. — ლენინის დროშა (მახარაძე), 1967, 8 ივნ., გვ. 2.

Хохленко Г. Академик Г. В. Хачапуридзе. — Ленини-
дроша (Махарадзе), 1967, 8 июня, с. 2.

177. Брегадзе Г. Жизнь, отданная науке. — Заря Восто-
ка, 1967, 6 июня, с. 3.

დაბადების 80 წლისთავი
80-ЛЕТИЕ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

178. რუხაძე შ. ჩვენი სკოლა მისი სახელობისაა. [მახარაძის
რონის სოფ. ჭანიეთის საშ. სკოლა]. — ლენინის დროშა (მახარაძე),
1972, 6 ივნ. გვ. 3.

Рухадзе М. Наша школа носит его имя. [Средняя шко-
ла села Чаниети Махарадзевского р-на]. — Ленини-
дроша (Махарадзе), 1972, 6 июня, с. 3.

ძირითად შრომათა საძიებელი

1812 წლის სამამულო ომი 47

1905 წლის 9 (22) იანვრის გამოძახილი საქართველოში 41:

1905-1907 წლების რევოლუცია საქართველოში 48, 98

ამიერკავკასიის ხალხთა ურღვევი მეგობრობა 62

ზრძოლა პროლეტარული რევოლუციისათვის საქართველოში 34:

გლეხთა გამოსვლა სამეგრელოში 1857 წელს 35

გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში მე-XIX საუკუნეში 15

გურიის აჯანყება 1841 წელს 9

თვითმპყრობელობის ნაციონალურ-კოლონიური პოლიტიკა და გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში 19

დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება 1905 წ. 29

დეკაბრისტები საქართველოში 72

დიადი პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვება ამიერკავკასიაში 30

დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა 106

ძრებული პოლიტიკური განათლების მუშაობის ორგანიზაციისათვის. (დეკრეტები, დებულებანი, ინსტრუქციები). (შემდგ.) 1

მარქსისტულ-ლენინური ისტორიული მეცნიერებისათვის 36

ოქტომბრის დიდი სოციალისტური რევოლუცია და ქართველი ხალხი 64

პირისხლიანი ფაშიზმი ვერ მოსპობს დიდი რუსი ხალხის კულტურას 65

პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვება საქართველოში 32:

ნოე ჟორდანიას და მეფის „ოხრანკა“. (შემდგ.) 11

რსდმპ-ის კავკასიის კავშირის კომიტეტი 42

რუსეთთან საქართველოს შეერთების ისტორიული მნიშვნელობა 109

რუსეთის 1905—1907 წლების რევოლუცია 99

საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება საქართველოში 94, 110

საბჭოთა ხალხის დიდი წინაპრები 54

სადგურ შამქორსა და თბილისში, ალექსანდრეს ბაღში მომხდარი დახვედრის
XX წლისთავისათვის 37

საქართველოს ბოლშევიკების ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების-
ათვის 80

საქართველოს ბოლშევიკები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში 74

საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები დიდი ოქტომბრის სოციალისტუ-
რი რევოლუციის მომზადებისა და გატარების პერიოდში 107

საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები უცხოეთის სამხედრო ინტერვენ-
ციისა და სამოქალაქო ომის პერიოდში 108

საქართველოს ისტორია 102

საქართველოს ისტორია უძველესი ხანიდან ჩვენს დრომდე (თანაავტ.) 43

საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში 111

საქართველოს მუშათა კლასი რუსეთის პირველ რევოლუციაში 103

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა 20 წლის მანძილზე 55

საქართველოს XIX და XX საუკუნეთა ისტორია 44

საქართველოს შეერთება მეფის რუსეთთან 39

საქართველოს შეერთება რუსეთთან 95

ი. სტალინი II ყრილობის პერიოდში 20

ქართველი ხალხის ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის 109

УКАЗАТЕЛЬ ОСНОВНЫХ ТРУДОВ

- Абхазская АССР. Исторический очерк 85
Аджарская АССР. Исторический очерк 86
Аджаристан в период английской оккупации 23
- Большевики Грузии в боях за победу Советской власти 74,
78, 90
Большевистские организации Грузии в период подготовки
и проведение Великой Октябрьской социалистической
революции 107
Большевистские организации Грузии в период иностранной
военной интервенции и гражданской войны 108
Борьба грузинских большевиков за победу Советской вла-
сти 80
Борьба грузинского народа за установление Советской вла-
сти 104, 109
Борьба за пролетарскую революцию в Грузии 27, 34
- Великая Октябрьская Социалистическая революция и гру-
зинский народ 64
Великие предки советского народа 54
Всемирно-историческое значение Великой Октябрьской со-
циалистической революции 106
Выступление крестьян в Мингрелии в 1857 г. 35
- Германские оккупанты в Грузии в 1918 году 66
Грузинская Советская Социалистическая Республика 84
Грузинская Советская Социалистическая Республика за
20 лет 55
Грузинский народ в борьбе за свою независимость 67
Грузинский народ в борьбе за свою свободу и независи-
мость 68
Грузинский народ в битве за Кавказ 71

Грузия во второй половине XIX века 45
Грузия в первой половине XIX века 111
Гурийское крестьянское восстание 28
Гурийское восстание в 1841 году 9, 12

Дворянское движение в Грузии в 30-х годах XIX столетия, 87

Декабрьское вооруженное восстание 1905 г. 29
Декабристы в Грузии 72

Жордания, Рамишвили и К° в борьбе против Октябрьской революции. 21

За марксистско-ленинскую историческую науку 36
Закавказье накануне 1917 г. 22

Историческое значение присоединения Грузии к России, 109

История Грузии 102

История Грузии XIX и XX вв., 44, 93

История Грузии с древнейших времен до наших дней. (Сост. авт.) 43

К вопросу о культурных связях России и Грузии в первую половину XIX века 75

К XX годовщине расстрела на станции Шамкори и в Тбилиси, в Александровском саду. 37

К истории Грузии первой половины XIX века 88

Комитет Кавказского Союза РСДРП. 42

Контрреволюционный грузинский меньшевизм на службе у дворянства 16

Крестьянское движение в Грузии в XIX столетии, 15 17

Кровавый фашизм не сможет уничтожить культуру Великого русского народа. 65

Национально-колониальная политика самодержавия и крестьянские движения в Грузии 19

Нерушимая дружба народов Закавказья. 62

Ной Жордания и царская «охранка» (Сост.). 11, 14

Об историческом значении присоединения Грузии к России 97.

Об организации приема в ЗКУ на новый учебный год 5

От межнациональной розни к братскому сотрудничеству народов 18

Организационные вопросы, связанные с строительством совпартшкол Закавказья 6

Отголосок 9 (22) января 1905 г. в Грузии 41

Отечественная война 1812 г. 47

Победа Великой пролетарской революции в Закавказье. 30, 33

Победа пролетарской революции в Грузии 32

Победа Советской власти в Грузии. 91, 94, 110

Политико-просветительное дело в Грузии и очередные задачи 2

Постановка партпросвещения в Грузии 7

Присоединение Грузии к России 95.

Присоединение Грузии к царской России 38 39

Пролетариат Грузии в борьбе за власть в 1919 г., 26

Проникновение марксизма в Грузию (70-90 гг. XX в.) 59.

Рабочее движение в Грузии в период Закавказского Комисариата и Сейма 24

Рабочее движение в Закавказье в 1917 г. 25

Рабочий класс Грузии в первой русской революции. 103.

Революция 1905—1907 гг. в Грузии 48, 60, 83, 98 101

Революция 1905—1907 гг. в России 99

Сборник для организации работы политического образования. (Декреты, уставы, инструкции). (Сост.). 1

Советская Грузия. 81

И. Сталин в период II съезда партии 20.

XII-й съезд партии и наши культурные задачи в деревне 8
30 лет Советской Грузии. 92.

Участие рабочих и крестьян Закавказья в революции 1905—1907 гг. 105.

სახელთა საძიებელი

- აბაშმაძე ვ. 158
 აბაშმაძე ვ. 158
 ბასილაშვილი ი. 149.
 ბერიძე ვ. 136.
 ბერძენიშვილი ნ. 76.
 ბერძენიშვილი ნ. (შემდგ.) 43.
 ბერძენიშვილი ნ. (მასზე) 157.
 ბირკაია გრ. 131.
 ზამსახურდია კ. 157.
 გვინჩიძე შ. 134.
 ღონსკოი დ. (მასზე) 51.
 ზაქარიაძე შ. 163.
 თაყაიშვილი ექ. 76.
 ძაჭარავა ი. 156.
 კიკვიძე ა. 102.
 კიკნაძე გ. 125.
 კურნატოვსკი ვ. (მასზე) 31.
 ლაისტერი ა. (მასზე) 53
 მარგვიანი გ. 155.
 მახარაძე ნ. 102.
 მირცხულავა ი. 138.
 ნანიტაშვილი ბ. 127.
 შორდანიან ნ. (მასზე) 10, 11.
 რატიანი პ. 141.
 რუხაძე მ. 178.
 სტალინი ი. (მასზე) 20, 57, 73.
 სურგულაძე ა. 142, 150.
 სურგულაძე ივ. 158.
 შიფშიძე დ. 53.
 შარიქაძე შ. 145.
 შველიძე ზ. 146, 171, 172, 175.
 შველიძე ნ. 145.
 ხარაძე ა. 53.
 ხობლენკო გ. 176.
 ხუნდაძე ე. 147.
 ჯანაშია ს. (შემდგ.) 43.
 ჯანაშია ს. (მასზე) 76, 157.
 ჯავახიშვილი ი. (შემდგ.) 43.
 ჯავახიშვილი ი. (მასზე) 157.
 ჯორბენაძე ს. 159.

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН

- Абашмадзе В. 158.
 Агаян Ц. П. 139
 Анчабадзе З. В. 85, 86.
 Арутюнов Г. 143.
 Башилавилли И 149.
 Бердзенишвилли Н. 76.
 Бердзенишвилли Н. (Сост.) 43.
 Бердзенишвилли Н. (О нем)
 157.

- Беридзе В. 136.
 Беридзе С. Д. (Сост.) 123.
 Биржая Гр. 131.
 Брегвадзе Г. 177.
 Бухникашвили Г. 119.
- Габашвили В. Н. 86.
 Гамсахурдиа К. 157.
 Гвинчидзе Ш. 134.
- Дадаиани П. 129.
 Джавахишвили Ив. (Сост.) 43.
 Джавахишвили Ив. (О нем) 40, 46, 157.
 Джанашиа С. 40, 85.
 Джанашиа С. (Сост.) 43.
 Джанашиа С. (О нем) 76, 157.
 Джиджеишвили М. 151.
 Джорбенадзе С. М. 159, 162.
 Донской Д. (О нем) 51.
- Жордания Н. (О нем) 10, 11, 13, 14, 21.
- Закариадзе Ш. 163.
- Иовидзе А. (Сост.) 122, 123.
 Каландадзе Ц. 144.
 Качарава Ю. М. 156, 173.
 Киквидзе А. 102.
 Кикнадзе Г. 125.
 Кипшидзе Д. 40, 53.
 Крупская Н. К. 154.
 Курнатовский В. К. (О нем) 31.
- Луначарский А. В. 154.
 Ляйстер А. Ф. (О нем) 53.
- Маглакелидзе С. (Сост.) 122, 123.
 Маргиани Р. 155.
 Махарадзе Н. 102, 130.
 Махарадзе Ф. Е. 17.
 Мелуха Д. 148.
 Месхия Ш. А. 86.
 Мирцхулава И. 138.
 Мусхелишвили Н. 40.
- Наниташвили Б. 127.
- Рамишвили Н. (О нем) 21.
 Ратиани П. 141.
 Рухадзе М. 178.
- Сталин И. (О нем) 20, 57, 73.
 Сургуладзе А. 142, 150.
 Сургуладзе Ив. 158.
- Такаишвили Е. 76.
- Харадзе А. 53.
 Хохленко Г. 176.
 Хундадзе Э. 147.
 Хуцишвили Я. 153.
- Чхетия Ш. К. (Сост.) 123.
- Шарикадзе Ш. 145.
 Швелидзе З. 146, 154, 171, 172, 174, 175.
 Швелидзе Н. 145.
- Ярославский Е. 135.

შინაარსი—СОДЕРЖАНИЕ

გიორგი ვასილის ძე ხაჭაპურიძე (სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა)	5
Георгий Васильевич Хачапуридзе (Краткий очерк научной и общественной деятельности)	20
Giorgi Khachapuridze (Short Survey of the Life of a Scholar and a Public Man)	33
გ. ხაჭაპურიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი თარიღები	48
Основные даты жизни и деятельности Г. В. Хачапуридзе	50
გიორგი ხაჭაპურიძის შრომები	52
Труды Георгия Хачапуридзе	52
გ. ხაჭაპურიძის რედაქციით გამოცემული შრომები	67
Труды, вышедшие под редакцией Г. В. Хачапуридзе	67
ლიტერატურა გ. ხაჭაპურიძის შესახებ	69
Литература о Г. В. Хачапуридзе	69
გ. ხაჭაპურიძის გარდაცვალება და დაკრძალვა	77
Смерть и похороны Г. В. Хачапуридзе	77
დაბადების წლისთავები	79
Годовщины рождения	79
დაბადების 70 წლისთავი	79
70-летие со дня рождения	79
დაბადების 75 წლისთავი	79
75-летие со дня рождения	79
დაბადების 80 წლისთავი	80
80-летие со дня рождения	80
ძირითად შრომათა საძიებელი	81
Указатель основных трудов	83
სახელთა საძიებელი	86
Указатель имен	86